

KAVRAM KÖRELMEŞİ BAĞLAMINDA HAYVANLARLA İLGİLİ BİR SÖZ VARLIĞI ÇALIŞMASI: SOFÇULAR KÖYÜ AĞZI ÖRNEĞİ

Mustafa KARATAŞ*
Hacer ULUSAY**

ÖZET

Göçerevli (konargöçer, göçebe, atlı göçebe) bir hayat tarzına sahip olan Türklerin tarih boyu doğa ile iş birliği içinde hayatlarını sürdürdükleri, temel geçim kaynakları olan hayvanlarla birlikte bir yaşam mücadelesi verdikleri ve özellikle evcilleştirdikleri hayvanlarla ortak yaşam alanını paylaştıkları görülmektedir. Bu yakınlık söz varlığına da yansımış; hayvanlarla ilgili sözcükler, deyimler, atasözleri ve mecazlı söyleyişler dilde vücut bulmuştur. Birçoğu bugün ölçünlü dilde bulunmayan bu dil öğelerine kırsal bölge ağızlarında sıkça rastlanmaktadır. Değişen hayat şartları nedeniyle köyden kente göçlerin yoğunlaştığı ve hayat biçiminin de farklılaştığı görülmektedir. Doğa ve doğadaki canlılarla kurulan bağın azalması, geçim kaynağının değişmesi, hayatta kalma mücadelesini ve gereksinimlerini doğa ile uyumlu bir biçimde sağlayan insanın kentleşme ile birlikte doğadan ve dolayısıyla hayvanlardan uzaklaşmasına neden olmuştur. Değişen yaşam biçiminden kaynaklanan bu uzaklaşma dilde de kendini göstermiştir. Özellikle hayvanlarla ilgili kavram çeşitliliğinin azalmasına, böylece bu kavramları karşılayan sözlerin işlevsizleşmesine ve kullanımdan düşmesine neden olmuştur. Bu duruma, kavram körelmesi adı verilmiştir. Bu çalışmada Kastamonu ili, Araç ilçesine bağlı bulunan Sofçular köyü ağızında, bölge insanının sıkı ilişki içinde olduğu hayvanlarla ilgili kavramlar derlenerek bu dil öğelerinin köyden kente yoğunlaşan göçler ve buna bağlı olarak değişen hayat şartları ve kültür içerisinde ölçünlüleşen dildeki durumları üzerinde durulmuştur. Bu dil öğelerinin kent kültürü ile birlikte kullanımdan düşmeye başlaması ve körelmesi, bu kullanımdan düşen sözlerin anlamlarının başka sözcüklerle telafi edilmeye başlanması çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kavram Körelmesi, Kastamonu Ağızı, Dil ve Kültür, Hayvanlarla İlgili Söz Varlığı, Kentleşme.

A VOCABULARY STUDY ON ANIMALS IN THE CONTEXT OF CONCEPTUAL BLUNTING: THE CASE OF VILLAGE OF SOFÇULAR DIALECT

ABSTRACT

It is observed that Turks, who have a nomadic lifestyle, have been living in cooperation with nature throughout history, have a life struggle with animals that are their main source of livelihood, and share the common living space especially with the animals they domesticate. This proximity is reflected in the vocabulary; words, phrases, proverbs and figurative phrases about animals are embodied in the language. These language elements, many of which are not available in standard language today, are frequently found in the dialects of rural areas. Due to the changing life conditions, it is seen that migration from the village to the city centre intensifies and the way of life differs. The decrease in the connection with nature and living creatures in the nature, the change

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 19.04.2020; Yayına Kabul Tarihi: 15.05.2020

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, NEVŞEHİR; ORCID: 0000-0002-8165-4166, E-Posta: mustafakaratas@nevsehir.edu.tr, mustafakaratas2003@yahoo.com

** Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D., NEVŞEHİR; ORCID: 0000-0001-8285-9801, E-Posta: hacerusulay@gmail.com

of the livelihood, caused that people who meet their needs in harmony with nature to move away from nature and animals due to urbanization. This divergence resulting from the changing lifestyle has also manifested itself in language and has led to a reduction in the diversity of concepts, especially animals, and thus conceptual blunting. In this study, the concepts about animals, which the local people are in close contact with, in the dialect of Sofçular Village, Araç, Kastamonu were compiled. In addition, the current situations of these concepts, which have become standard due to migrations from the village to the city centre, the changing living conditions and the culture are emphasized. The termination of the use of these words due to urbanization and compensating these words with other words is the subject of this study.

Keywords: Conceptual Blunting, Dialect of Kastamonu, Language and Culture, Animal Concepts of Vocabulary.

Giriş

Dil, kullanıcısı olduğu toplumun kültürel kodlarının yer aldığı, bu kodların sonraki nesillere aktarılmasını sağlayan ve kullanıldığı çevreye, kültür yapısına, düşünüş biçimine göre biçimlenebilen bir iletişim aracıdır. Toplumsal ve kültürel bir varlık olan insanın diğer canlılara göre ayırt edici en önemli özelliği, beyin kapasitesine bağlı olarak gelişmiş bir düşünme becerisine sahip olmak ve kodlama yapabilmek, yani dili kullanabilmektir.

Dilin en temel işlevi “insanlar arası iletişimi sağlamak”tır. İnsanlar bu işlevi konuşma veya yazma adı verilen eylemlerle gerçekleştirir. Dilin, iletişim temelli ve iletişim odaklı olması onun, işlendiği toplumsal yaşamla doğrudan ilişkili olmasına zemin hazırlar. Toplumlar halinde yaşayan insanlar, mensubu oldukları kültür çevrelerince dillerini işleyip kullanır ve dillerinde o toplumdaki izler taşır.

İnsanın, dolayısıyla iletişimin olduğu her yerde temel bir gereksinim olarak ortaya çıkan dil, kullanıldığı toplumun özelliklerine göre yapı ve işlev bakımından farklılıklar gösterir. Bu farklılıkların ortaya çıkmasında toplumların düşünme, üretme, algılama ve anlamlandırma biçimleri, sosyokültürel, siyasi, coğrafi ve ekonomik yapıları etkili olur. Bu nedenle, dil biliminin kurucusu olarak kabul edilen Saussure (1998: 49-51), dili bir dizge (sistem) olarak kabul etmekle birlikte, dilin temelde toplumsal (Fr. *langue* “dil”) ve bireysel (Fr. *parole* “söz”) iki boyutunun olduğunu dile getirmiştir. Böylece Saussure (1998: 44), sözün bireyselliğine karşılık dilin toplumsal boyutuna, ortaklaşalığına değinerek dilin, varlığını yalnızca toplum üyeleri arasındaki sözleşmeye borçlu olduğunu, bireyin tek başına dil yaratıp değiştiremeyeceğini ifade etmiştir.

Bir toplumu meydana getiren bireyler, yaşamlarının bir yansıması olan dillerini, deneyimleri ve çevreleri doğrultusunda şekillendirir. Dilin toplumsal bir olgu olması, dil incelemelerinin de toplumdaki bağımsız yapılamayacağını bir göstergesi olmuştur. Bu özellik, dilin toplumsal ve kültürel açıdan da ele alınması gerekliliğini ortaya çıkarmış ve bu bakış açısı da dil biliminin bir alt dalı olarak toplum dil biliminin (sosyolinguistik)¹ kurulmasını sağlamıştır.

¹ İlk kez, antropolog Thomas Callan Hadson tarafından 1939’da kullanılan ve dilin toplumla ilişkisini inceleyen *toplum dil bilimi/toplumsal dilbilim* (İng. *sociolinguistics*) dil biliminin bir alt dalıdır. “*Dil olgularıyla toplumsal olgular arasındaki ilişkileri, bunların birbirini etkilemesini, birbirinin değişkeni olarak ortaya çıkmasını, bir başka deyişle bu iki tür olgu arasındaki eşdeğerliği inceleyen karma dal*” olarak tanımlanan (Vardar vd. 1980: 144’ten aktaran; İmer 1990: 14), toplum dil bilimi çalışmaları 17. yüzyıla kadar geri gitmektedir. Bu alanda çalışan araştırmacılar, dilin yer aldığı kültür çevresi ile ilişkisine değinerek dilin yapısının, bulunduğu ortamın şartlarına, yaşam tarzına ve gerekliliklerine göre şekillendiğini belirtmişlerdir. Bu çalışmaların öncüsü olan W. von Humbolt (1767-1835), “*dilin gelişmesini toplumda olan değişmeler, kültür ve düşünce alanındaki gelişmelerle açıklamaktadır.*” (İmer 1990: 9). Tüm değişimler birbirini etkilediği için de “*toplumun bütün*

Toplumlar, aynı dili konuşan insanların oluşturduğu sosyal gruplardır. Bir dil etrafında kümelenen insanlar, benzer sosyal yapılara, kültür özelliklerine sahiptir. Bu nedenle, dilin toplum ve kültür ile ayrılmaz bir ilişkisi vardır. Bu ilişkiden hareketle, toplum (veya millet) bir “konuşma/dil cemaati” şeklinde tanımlanmıştır (Hocaoğlu 2007: 7).

Dil ile ilişkisi merkeze alındığında kültürün, toplumların yaşamlarındaki üretimleri olduğunu, insanın varoluşundan bu yana tıpkı dil gibi kültürün de var olduğunu, dolayısıyla ikisinin de insanlık tarihi ile eş zamanlı olduğu söylenebilir. Gökberk’in deyişiyle “... insan, her gittiği yerde, doğanın dışında ve üstünde kendi ‘ikinci doğasını’ kurup geliştirmiştir.” (2011: 34). İnsan yaşamı için birbirinden ayrı düşünülmemeyen ve hayatın her safhasında iç içe bulunan dil ile kültür, insanın “ikinci doğası”dır ve insanın doğasını yaşanabilir kılma çabalarının ürünleridir.

İnsanı anlamak; onun ürettiklerini, davranışlarını ve ayırt edici özelliklerini anlamakla mümkün olabilir. Gökberk (2011: 12-13), diğer canlıların aksine yaşadıkları doğaya uyum sağlama açısından insanın doğuştan eksik bir varlık olduğunu, tehlikelerden kendini korumak, gereksinimlerine çözüm üretmek ve doğasını yaşanılabilir hale getirmek amacıyla üretim gerçekleştirdiğini belirtmiştir. İnsanın yaşadığı çevreyi kendi ihtiyaçları doğrultusunda değiştirmesi veya üretim gerçekleştirerek o çevreyi yaşanılabilir kılma becerisi onu tarih boyunca üreten, ürettiğini öğreten ve böylece ardında iz bırakan bir canlı haline getirmiştir. Bu maddi ve manevi üretim faaliyetleri kültürü oluşturmuştur (Güvenç 2011: 146).

İnsanın çevresini saran dünyayı algılama biçimi, bilgiyi bölümlemesi/sınıflandırması ve bu kavramların her birini adlandırabilmesi, o dili konuşan halkın yaşadığı coğrafyaya (iklim, bitki örtüsü vb.), geçmişine, duyu ve düşünce dünyasına, kültür yapısına, inançlarına ve bilgi birikimine göre değişir. Binlerce dilin bu dünyayı farklı kodlamış olması da bu durumun ispatıdır. Çünkü insan, ana dilini edinmeye başladığı andan itibaren çevresindeki varlık ve hareketleri adlarıyla birlikte öğrenmeye başlar. Bu varlık veya hareket adları da içine doğduğu toplumun binlerce yıl öncesinden itibaren gerçekleştirdiği bilgilenmelerinin sonucudur.

Diller arası farklılıkların önemli bir kısmı kültürel zemine dayanır. Çünkü insan, içinde bulunduğu dünyayı ancak ana dilindeki sözcüklerle ve onlar kadar görebilir, algılayabilir. Başka bir ifadeyle, insan çevresindeki dünyayı ancak ana dili aracılığıyla görebilmektedir. *Sapir-Whorf Hipotezi*² olarak bilinen bu görüşe göre, neyi nasıl algılayacağımızı kullandığımız dil (ana dili) belirler. Bu nedenle, “*Her yaşama düzeninde kullanılan anadil içerisinde belli bir dünyacık, bir mikrokozmos bulunmaktadır.*” (Başkan 2003: 171). Sapir’in 1929’da yazdığı bir makaledeki (1949) görüşlerine dayanan bu

dalları birbirine bağlı olarak değişir.” (Akarsu 1955: 85’ten aktaran; İmer 1990: 9). Her dilin kendine has bir dünya görüşü olduğunu savunan Humboldt, konuşurların yaşam şekillerine ait verilerin dillerine yansıdığını belirterek aralarındaki doğrudan ilişkiye dikkat çekmiştir. Humboldt’un tezi, *dilbilimsel determinizm, dilbilimsel görecelik ilkesi, Sapir-Whorf hipotezi* gibi adlarla anılan çalışmalara kapı aralamıştır (Aksan 1979: 64-65; İmer 2018: 213-214; Duranti 2019: 76).

² Edward Sapir ve Benjamin Lee Whorf adlı dilbilimcilerin ileri sürdüğü bir hipotez olmasından dolayı bu isimle bilinmektedir. Edward Sapir (1884-1939), “*dilsel yapılara daha fazla dikkat vererek ve her dilin kendi şartları çerçevesinde değerlendirilmesi gereken eksiksiz ve kusursuz bir sistem olduğunu*” vurgulamış ve “dili kültürün gelişiminin bir ön şartı” olarak görmüştür. Ona göre hiçbir dil diğerlerine göre daha “ilkel” ya da “sınırlı” olarak değerlendirilemez. Çünkü her dilin kendisine mahsus “içsel yapıları” olduğunu ileri sürmüştür. Çalışmalarında dil ile dünya görüşü arasındaki ilişkiye odaklanan Benjamin Lee Whorf ile birlikte *Sapir-Whorf Hipotezi/Varsayımı* olarak bilinen *Dilsel Görecelik Varsayımı* ileri sürmüşlerdir (Duranti 2019: 70-71).

hipoteze göre “dünya hakkında düşünme yolumuz, ondan bahsetmek için kullandığımız dilden etkilenir.” Bu düşünce daha sonra “dilbilimsel görecelik ilkesi” adıyla Whorf tarafından da dile getirilmiştir. Bu ilkeye göre, “önemli ölçüde farklılık gösteren gramerlerin kullanıcıları, bu gramerler tarafından farklı gözlem türlerine ve birbiriyle büyük benzerlik taşıyan gözlemlerin farklı değerlendirmelerine yöneltilir, dolayısıyla da gözlemciler olarak eşdeğer değiller ve dünyanın farklı görüşlerine sahipler.” (Whorf 1956c: 221’den aktaran; Duranti 2019: 75). Bu nedenle her dil, o dile sahip olan toplumun dünya görüşünü (dünyaya bakış biçimini) yansıtır. Buna *dil içi dünya görüşü* adı da verilmektedir. Dolayısıyla, dünyada ne kadar dil varsa o kadar farklı dünya olduğunu söylemek mümkündür (Karataş 2019: 37).

“Dili kültür bağlamında incelemek, kültürel kategorilerin dile nasıl yansıdığını veya dilbilimsel sınıflandırmaların, onları kullananların dünya görüşünün kapısını nasıl açtığını incelemekten daha fazlası” olsa da (Duranti 2019: 99) dilin yalnızca yapısal veriler sunmadığı, dildeki göstergelerin ait olduğu toplumun geçirdiği her evreye tanık olması nedeniyle kültürün yansıtıcısı olma özelliğinden dolayı o dili konuşan toplum hakkında da bilgiler sunduğu bir gerçektir. Bu noktada dil, kültür bağlamında ele alındığında hem kültürün üreticisi hem de aktarıcısı konumundadır. Bu nedenle bir kültürün izi en belirgin biçimde o kültürün dilindeki söz varlığı üzerinde sürülebilmektedir.

1. Kültürün Söz Varlığına Yansması

Bir toplumu oluşturan insanlar, aynı nesnelere aynı seslerle işaretleyerek (kodlama), bunlara aynı anlamı vererek ve böylece de ortaya çıkan sözcüklerle iletişim kurarak, yani anlaşarak dil sistemini oluşturur. Bu dünyada var olduğundan beri dili, öncelikle sözlü bir iletişim aracı olarak kullanan insan, yaşadığı coğrafyaya, iklime, bitki örtüsüne ve yaşam biçimine göre dili kullanmaya ve biçimlendirmeye devam etmektedir. Bu süreç içerisinde dilin sürekli değiştiği ve geliştiği görülmektedir. Dolayısıyla, dili oluşturan toplumlar onu kullanıp değiştirerek sürekli geliştirmektedir (Karataş 2019: 51).

İnsanın bu dünyadaki varlığı kadar eski olan dil; üretilmiş, yapılmış bir *eser* değil, onu kullanan insanlarla birlikte sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde olan bir *zihinsel etkinlik* olarak kabul edilmektedir (Aksan 2008: 19). Bu nedenle, aynı ses ve anlamlardan oluşan sözcüklerle, ortak kurallarla iletişim kuran insanlar bir toplumu oluşturduğuna göre, farklı ses ve anlamlardan oluşan yapılarla veya kurallarla iletişim kuran insanlar farklı bir topluluğu oluşturuyor, demektir. Bu da dilin toplumdan topluma değiştiğini gösterir. İşte dilin toplumdan topluma değişmesini sağlayan en önemli etken toplumların yaşadığı çevre, yaşam biçimi, duygu ve düşünce dünyasıdır.

Dünyaya geldiği andan itibaren insan, çevresindeki bütün varlıkları ana diliyle öğrendiği için içinde bulunduğu sosyal yapıyı da ana dilindeki sözcüklerle edinir. Diğer bir ifadeyle, insanın sosyalleşmesi onun ana diliyle gerçekleşir. Çünkü ana dili öğrenimi, sadece dil bilgisi öğrenimi değil, aynı zamanda içine doğulan toplumun kültürel dünyasını, bilgi dağarcığını, duyarlılıklarını, acılarını, önem verilen unsurlarını vb. tüm bilgilerini içeren söz varlığını öğrenmek demektir. Bu söz varlığını öğrenerek kullanmaya başlayan insan, mensubu bulunduğu toplumun değerler sistemini de öğrenmiş demektir. İşte bu değerler sistemi kültürdür ve kültür, genel olarak dile ortaya çıkarılan bir sistem olması nedeniyle, bir toplumun kültürünün her ayrıntısı o dilde görülebilir (Karataş 2019: 51-52). Bu nedenle, dilde kullanılan sözcükler, deyimler, atasözleri, kargışlar (beddua), alkışlar

(dua), maniler, türküler vb. sözlü yaratmalar o toplumun sosyal yapısı, akrabalık ilişkileri, değer yargıları vb. konularda en önemli göstergelerdir.³

Dilin bu özelliği kültür değişimleri⁴ açısından da çok önemlidir. Çünkü toplumun yaşadığı temel kültür değişmelerini de dil verileri üzerinden tespit etmek mümkündür. Hatta bu verilerin karşılaştırılması toplumun yaşadığı değişimin niteliğini, derinliğini, düzeyini tespit etmek açısından da çok önemli bir malzemedir.

Sonuç olarak, bir dilin söz varlığı, konuşurlarının sosyal, ekonomik, siyasi ve coğrafi yaşantısının ürünleridir. Bu nedenle, bir milletin dil tarihinin incelenmesiyle aynı zamanda o milletin kültür varlığına da ışık tutulmaktadır.

2. Kavram Körelmesi

Dili işleme becerisi sayesinde insan, onu ihtiyaçlarına göre şekillendirir ve çevredeki birtakım etkenlerle dilde farklı kullanımlar meydana getirir. Dillerdeki bu farklılıkların çok önemli bir bölümü içinde bulunulan coğrafi çevreden kaynaklanır. Çünkü coğrafya; topografik özellikler, jeolojik yapı, enlem, bitki örtüsü, iklimi vd. etkenleriyle birlikte insanların yaşam biçimini etkiler, hatta belirler. Coğrafyaya göre şekillenen yaşam biçimi de insanların hem ihtiyaçlarını belirler hem de ihtiyaçlarını karşılama imkânı sunabilir. Yaşamlarını sürdürmelerini sağlayan bu ihtiyaçlar insanların ilgilerini ve beğenilerini belirler. Bu ilgi ve beğeniler sayesinde insanlar, birlikte daha fazla zaman geçirecekleri, daha fazla iç içe olacakları varlık veya nesnelere seçmiş olurlar. Böylece temelinde coğrafyanın belirlediği bu süreç sonucunda ihtiyaçların belirlediği ilgi, bilgi ve beğeniler dile yansır ve o dilin söz varlığını oluşturur.

Örneğin, Türklerin Türkistan (Orta Asya) bölgesinde göçerevli bir yaşam biçimine sahip olmalarının temel nedeni, bozkır kuşağının tarıma elverişsiz özelliklerinden dolayı hayvancılıkla geçinmek zorunda olmalarıdır. Bu durum, yaşam biçimi olarak göçerevliliği gerektirmiştir. Bu nedenle, hayvancılıkla geçinen bir toplum olarak Türklerin bilgi, ilgi ve beğenilerinin genelini hayvanlar ve bunlarla ilgili konular oluşturmuştur. Bu durum elbette dile yansımış ve bu yaşam biçiminde olan Türklerin söz varlığında hayvanlarla ve hayvancılıkla ilgili çok zengin bir malzeme yerini almıştır.⁵

Toplum halinde yaşayan insanın, birlikte ortak bir yaşamı paylaştığı diğer toplum üyeleriyle aralarında ortak bir anlayış ve yaşam tarzından kaynaklanan kültür ve dil birliği bulunmaktadır. Toplumları bir arada tutan ve kültürün de temelini oluşturan unsur dildir (Aksan 1995a: 64). Dil ile kültürün birbirini var eden iki olgu olması, kültürün, yaşatıcısı olan toplumlar tarafından dile işlenmesini zorunlu kılar. Aksan (2015: 19), bu iki olgu arasındaki ilişkinin bir *bağlantı* veya *bağıntı* olmasının da ötesinde bir *bağımlılık* olduğunu belirtmekte, dolayısıyla kültürün söz varlığına yansımalarının kaçınılmaz olduğuna dikkat çekmektedir. Bu bağımlılık, dil verileri ile toplumsal olguların birbirine bağlı olarak

³ Konuyla ilgili örnek ve bilgi için bk. Aksan 1995a: 65-67.

⁴ Mümtaz Tarhan'ın "en iyisi" dediği Malinowski tarafından yapılan kültür değişmesi tanımı şu şekildedir: "Kültür değişmesi, bir cemiyetin mevcut nizamını, yani içtimaî, maddî ve manevî medeniyetini bir tipten başka bir tipe kalbeden bir prosestir. Böylece kültür değişmesi, bir cemiyetin siyasî yapısında, idarî müesseselerinde ve toprağa yerleşme ve iskân tarzında, iman ve kanaatlerinde, bilgi sisteminde terbiye cihazında, kanunlarında, maddî alet ve vasıtalarında, bunların kullanılmasında, içtimaî iktisadının dayandığı istihlâk maddelerinin sarfında az çok husule gelen tahavvülleri ihtiva eder. Terimin en geniş mânasiyle kültür değişmesi, insan medeniyetinin daimi bir faktördür; her yerde ve her zaman vukua gelmektedir." (Malinowski 1945'ten aktaran; Turhan 1972: 58)

⁵ Türklerin bozkır coğrafyasında yaşadıkları dönemle ilgili verilen bu örnek elbette tarım, sanayi, endüstri vb. geçim kaynaklarına sahip olan tüm toplumlar için de geçerlidir.

değişime uğramasını sağlar. İşte bu duruma *eşdeğişirlik* adı verilmiştir. Buna göre, toplumsal özelliklerin ve değişimlerinin dile yansması ve bunların değerlendirilmesi konusu da toplum dil bilimi alanına giren bir konudur (İmer 1990: 14).

Yukarıda da değinildiği gibi, coğrafya tüm etkenleriyle birlikte insanların yaşam biçimini, buna bağlı olarak ihtiyaçlarını belirler ve ihtiyaçlarını karşılama imkânı sunar. Yaşamını sürdürebileceği temel ihtiyaçların karşılanamaması durumunda insanlar genellikle ilk olarak yaşadıkları coğrafyayı değiştirir, yani göç eder. Bu nedenle, göç olgusunun temel nedeni, yeterli olmayan imkânlar ve karşılanamayan ihtiyaçlardır. Bu ihtiyaçlar, göç edilen yeni coğrafyalarda karşılanmaya çalışılır. Bu süreçte üzerinde yaşanmaya başlanan yeni bölge de yine buradaki insanların yaşam biçimlerini ve ihtiyaçlarını belirler. Yaşanan bu değişim, insanların artık ihtiyaçları kalmayan eski yaşam biçimlerine dair bilgileri unutmaya başlamalarına neden olurken yeni yaşam biçimlerinin onlara sunduğu yeni bilgileri de hızla öğrenme çabası içerisine girmelerini zorunlu kılar. Böylece, yeni ilgi, beğeni ve alışkanlıklar ortaya çıkar. İnsanların göçle ortam değiştirmeleri ve yeni şartlara uyum sağlamaya çalışmaları, şartların değişmesiyle yeni ekonomik etkinlikler gündeme geldiğinde de gözlemlenebilir. Mesela, tarım ve hayvancılıkla uğraşan bir topluluğun yaşadığı kasabada günün birinde turizm etkinliklerinin ağırlık kazanması, bir maden bulunmasıyla sanayi etkinliklerinin etken olması, yönetim özelliklerinin ağırlık kazanmasıyla hizmet sektörünün ön plana çıkması gibi nedenler bir yandan insanların eski alışkanlıklarını, ilgilerini, yaşam şartlarını değiştirmelerine bir yandan da söz varlıklarında, yeni uğraşlarına uygun terim ve kavramları öğrenmelerine ve yaygın kullanmaya başlamalarına neden olabilir.

Temelinde yine coğrafyanın belirlediği bu süreç sonucunda ihtiyaçların belirlediği ilgi, bilgi ve beğeniler dile yansır ve o dilin söz varlığında değişimlere neden olur. Eski yaşam biçimine ait bilgiler, insanların bunlara artık ihtiyaç duymaması nedeniyle kullanılmamaya başlar. Böylece bu bilgiler ve bunları karşılayan söz varlığı işlevsizleşir. Bu yeni yaşam alanında kullanılmayan ve işlevsizleşen söz varlığı ise bu ağızda (ör. İstanbul Türkçesi) kullanımdan düşmeye başlar. İşte bu durum, tarafımızca **kavram körelmesi** olarak adlandırılmıştır.⁶

GTS'de körelme, "1. Keskiniğini yitirmek; 2. Suyu çekilmek; 3. Ateş veya ışık sönecek duruma gelmek; 4. (mecaz) Değer, önem veya yeteneğini yitirmek; 5. (mecaz) Soyu tükenmek; 6. (fizyoloji) Bir organ beslenemeyerek küçülmek, dumura uğramak." anlamlarıyla yer almaktadır. Dilcilikte ise körelme sözcüğü, Agop Dilaçar (1957) tarafından

⁶ *Kavram körelmesi*, genellikle ilgili sözcüklerin ölümü ile sonuçlanır. Sözcükler bu durumda, o dilin sözlüklerinde sadece bir kültürel unsur olarak yaşamaya devam eder. Buna göre, *kavram körelmesi* sözcüklerin kullanımdan tamamen kalkmasını ifade eden *sözcük ölümüne* giden bir süreci ifade etmektedir. Çünkü *kavram körelmesi* durumunda sözcükler tamamen kullanımdan düşmemiştir. Henüz toplumun belli bir kesiminde kullanılmaya devam etmektedir. Bu nedenle, *sözcük ölümü kavram körelmesinden* farklı bir terimdir. *Sözcük ölümü* konusu ile ilgili bk. Aksan 1995a: 346-448.

Konuyla ilgili bir diğer kavram önerisi Prof. Dr. Ali Akar tarafından sunulmuştur (Akar 2018): "Sosyal hayattaki değişikliklerin dile yansması sonucu bu alanda bazı nesne, kavram ve hareketlerin dildeki karşılıkları boşalmıştır. Kelime dilde yaşamasına rağmen onun hayattaki karşılığı yok olmuştur. İşte dildeki kavramsal alanın yaşamdaki nesnel/öznel karşılıkların yok olması sonucu dilde, hayatta karşılığı olmayan kelimeler görülmektedir. Böyle durumlar için "kavram alanı boşluğu" terimini öneriyoruz." (15). "Bir söz ölümü türü" olarak dile getirilen "kavram alanı boşalması"nın iki türü olduğu belirtilmiştir: Birincisi, "kavram alanının kısmen boşalması"dır: "Bu tür dil değişiminde kelimeler, dildeki asıl anlamlarını kaybederek yan anlam kazanırlar. Kelimelerin asıl işaret ettiği gösterge yok olunca kelimenin yan anlamı asıl anlamının yerine geçer." Ör. boyunduruk ve üzengi. İkincisi ise "kavram alanının tamamen boşalması"dır: "Bu tür kavram alanı boşalmasının oluşması ise kavramın nesnel yok olması sonucu dilde yok olmasıdır. Bu tür sözcükler yan anlam kazanmazlar. Dilde varlıklarını bir süre devam ettirdikten kaybolurlar." Ör. apsut "kağın tekerleğinin ağaç parçaları" (Akar 2018: 19).

körlemek biçimiyle, bilindiği kadarıyla ilk defa, lehçelerin meydana gelişinde bazı eklerin kullanımdan düşmesi anlamında kullanılmıştır.

Bu çalışmada, tercih ettiğimiz **kavram körelmesi** ise “Göç ya da yeni ekonomik etkinlikler⁷ sonucunda üzerine yaşanan yeni coğrafyanın belirlediği yaşam biçiminde ihtiyaç hissedilmeyen bir kavramın kullanılmayarak işlevsizleşmesi ve böylece dilin farklı ağızlarında kullanılmasına rağmen içinde bulunulan bölgede kullanılan ağzın (İstanbul Türkçesi, yazı dili) söz varlığında yer almaması” anlamında kullanılmaktadır.

Kültürün, dolayısıyla dilin zamana ve yaşam şartlarına göre sürekli değişen ve dönüşen dinamik bir yapısı bulunur. Yaşam şekilleri ve gereksinimler kısa mesafelerde ve aynı topluma dâhil olan insanlar arasında da farklılık gösterebildiği için dilin kullanımında değişiklikler görülür. Dolayısıyla, coğrafya, kültür ve dil ilişkileri diller arası farklılıklar olarak görülebildiği gibi bir dilin farklı kollarında da (varyant, değişke, ağız, lehçe) görülebilir.

Bir dil; bölgeler, sosyal tabakalar, yaş, cinsiyet, durum, dil politikası, teknolojik zorunluluk gibi nedenlerden dolayı ortaya çıkmış çeşitlenmelerden (varyant/dialect) meydana geldiğine göre, örneğin her ağızda o ağzı konuşanlarca üretilmiş bilgilerin bulunduğu da bir gerçektir. Bu nedenle, bir dilin bütünü, genelini anlamak ve bu bilgi birikimini muhafaza etmek için söz konusu dil öğelerinin araştırılması büyük önem taşır. Ağız araştırmaları bir dilin bölgesel konuşma farkları içeren kollarını inceleyen bir disiplin olarak sadece dil bilgisi özelliklerini değil, söz varlığını da ortaya çıkarmayı hedefler. Bu nedenle, ağız araştırmaları dil çalışmalarında kültür tarihi açısından da çok büyük bir öneme sahiptir (Demir 2009: 183-188).

Dillerin söz varlıkları içerisinde hayvanlarla ilgili olanlar önemli bir yer tutar. Bu söz varlığının büyüklüğü elbette o dili konuşanların hayvanlarla olan ilişkisine ve yakınlığına göre değişebilmektedir. Temel geçim kaynağı hayvancılık olan Türklerin dilinde hayvan adlarının sayısının bir hayli fazla⁸ ve bu adların kullanım alanının da bir hayli geniş olduğu⁹ görülmektedir. Bununla birlikte, bu hayvanlar, Türk duygu ve düşüncesinin şekillenmesinde de çok önemli bir yer tutarlar. Tarihin her döneminde, inanç sistemlerinde ve Türk kültürünün her ögesinde, örneğin geleneksel Türk sanatının her dalında, hayvan süslemeleriyle karşılaşılır (Karataş 2013: 100-101).

Günümüzde dünyanın her yeri aynı derecede ve aynı hızla kentleşmemekle birlikte kentleşme (ya da şehirleşme) olgusunun Türkiye de dâhil olmak üzere tüm dünyaya yayılmış olduğu belirtilmiştir (Yörükan 2006: 35). Türkiye özelinde ise köyden kente göçün görülmeye başladığı 1950 yılında Türkiye nüfusunun %15’i kentlerde %85’i kırsal alanda (Es vd. 2004: 216); 2009 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi’ne göre ise artık nüfusun %75,5’i kentlerde, %24,5’i kırsal alanlarda yaşamaktadır (TÜİK 2010).¹⁰

⁷ Kavram körelmesi terimi bu çalışmada öncelikle göçten kaynaklanan bir durum olarak ele alınmıştır. Ancak ekonomik etkinlikler sonucunda da birtakım kavramların körelmesinden, yeni bazı kavramların söz varlığına katılmasından söz edilebilir. Örneğin, Antalya’nın Serik ilçesi, Yörüklerin hayvancılık yaptığı bir kasabayken bugün artık bir turizm merkezidir. Batman hayvancılık yapılan bir kasabayken günümüzde petrole dayalı bir sanayi şehridir. Zonguldak bir maden şehridir. Ankara yönetim merkezidir ve hizmet sektörü ön plandadır.

⁸ Türk dili tarihinin en önemli eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig’deki hayvan adları için bk. Bozkaplan 2007: 1111-1118.

⁹ Anadolu’yu Türkleştiren Oğuzların kullandığı ve hayvan adlarından oluşan özel isimlerden örnekler için bk. Karadoğan 2001: 58-72; 229-235.

¹⁰ <https://erayaktepe.wixsite.com/kentcevre/about1-c122p>.

Böylece Türklerin Türkistan coğrafyasında başlayan ve Anadolu'ya yerleştikten sonrada kırsal bölgelerde devam eden hayvanlarla yakın ilişkisi, ticaret, endüstri ve sanayinin egemen olduğu şehirlerin ortaya çıkışı ve köyden kente göç ile değişmeye, bozulmaya başlamıştır. İnsanın sadece yaşamayı değil, iyi yaşamayı; sadece dünyada bulunmayı değil, iyi ve hoş olarak bulunmayı isteme özelliğinden dolayı (Gökberk 2011: 40) kırsal bölgelerde tarım ve hayvancılıkla ihtiyaçlarını karşılayamayanlar şehirlere¹¹ göç etmeye başlamıştır. Böylece, “davranış özellikleri, hayat tarzları, kültür kalıpları ve şahsiyet yapıları bakımından birbirinden temelli bir şekilde ayrılan fertlerden veya gruplardan meydana gelmiş; yapıları fonksiyonları, müesseseleri ve problemleri farklı olan iki sosyal grup, Sorokin'in deyimiyle farklı iki sosyo-kültürel dünya” ortaya çıkmıştır (Yörükkan 2006: 55).

Kentleşme, en geniş anlamıyla, “sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insanların davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci” olarak; kentleşme ise kentlere gelen, kentte yaşayan insanların davranışlarında, değer sistemlerinde, dünya görüşlerinde de kentleşmeyle birlikte görülen değişiklikler olarak tanımlanmaktadır (Keleş 1995: 1).

Kentleşmeyle birlikte, yeni bir coğrafya toplumsal hayatta yeni ihtiyaçları, yeni iş sahalarını, yeni meşguliyetleri, yeni ilgi ve beğenileri, dolayısıyla yeni bir dili ve kavramlar dünyasını ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla, kentleşme sadece sıradan bir yer değişikliği değil, aynı zamanda insanların dünyaya bakış ve onu kavrama biçimini de etkiler. Böylece insanların kavramlar dünyası, yani dili bu süreçte en belirgin şekilde etkilenen ve değişen unsur hâline gelir.

Kentleşme sonucunda dilde görülen değişim, eski yaşam biçimine ait kavramların unutulmaya başlaması, buna karşın yeni yaşam biçiminin kazandırdığı yeni birtakım kavramların öğrenilmeye başlaması ile gerçekleşir. Bu durumda, kentleşmenin en önemli sonuçlarından birisinin ölçünlü (standart) dilde (yazı dili, İstanbul Türkçesi) görülen değişimler olduğunu söylemek mümkündür. Bu değişimde, ağızlardan ölçünlü dile taşınan söz varlığının da yeni yaşam biçiminin kazandırdığı teknolojinin getirdiği terimler, ekonomik ve siyasî terimler, kentsel yaşam biçiminin kazandırdığı söz varlığının da önemli etkisinin olduğu ve bunların ölçünlü dili “varsıllaştırdığı” (zenginleştirdiği) belirtilmektedir (Kocaman 1995: 20-21). Elbette bu ağız unsurlarının yeni yaşamda da kullanılmaya başlamasının ölçünlü dile olumsuz etkilerinin de bulunduğu söylenebilir (Kocaman 1995: 22-23). Özellikle söyleyişte çok önemli hataların ortaya çıktığı, “taşralı söyleyişler”in “İstanbullu söyleyiş”e karışarak ölçünlü dilde yaygınlaştığı tespit edilmiştir (Tekin 1995: 6-10). Ancak gerçek olan şu ki değişen yaşam kullanılan dili hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle etkilemektedir.

Köyden kente göç sonucunda tabiattan koparak tarımdan ve hayvancılıktan uzak bir biçimde yaşamaya başlayan insanlar, şehirlerde, hayvanlara kırsaldakine göre çok daha az ihtiyaç duyulması nedeniyle, sadece kırsal hayattaki varlıklardan (ör. hayvanlar) değil, aynı zamanda onlarla kurulan bağın ve hayvancılığa olan ilgi ve dikkatin azalmasıyla o varlıklarla ilgili kavramlardan (çıkardıkları sesler üremeleri ve yavrularının adları vb. ile ilgili söz varlığı) da uzak kalmaya başlamıştır. Böylece sadece yaşam biçiminde değil, söz varlığında da önemli değişimler görülmeye başlamıştır.

¹¹ Şehri köyden ayıran özellikler için bk. Yörükkan 2006: 49-56.

Hayvanların çıkardıkları sesler, üremeleri ve yavrularının adları ile ilgili söz varlığı, şehirlerde ağırlıklı olarak kullanılan ölçünlü dilde tutunamayarak kullanımdan düşmeye başlamış ve körelmiştir. Böylece bu söz varlığı yalnızca kırsal bölgelerde kullanılan ağızlarda yaşayan öğeler haline gelmiştir. Coğrafyadan kültüre, kültürden dile yansıyan bu “eşdeğışirlik” durumu “dildeki kentleşme” olarak ifade edilmiş ve bunun toplumdaki devinimlerin ve gelişmelerin doğal ve kaçınılmaz bir sonucu olduğu belirtilmiştir (Aksan 1995b: 13).

3. Sofçular Köyü Ağız Hayvanlarla İlgili Söz Varlığı

Tarihte birçok topluma ve devlete ev sahipliğı yapan Kastamonu, Karadeniz bölgesinin Batı Karadeniz bölümünde bulunan, yaklaşık 380 bin nüfusa sahip bir ildir. Kastamonu'nun bir ilçesi olan Araç ise tarihî kaynaklarda *Timanidis* olarak geçmektedir. Civar yerleşim yerleri arasında önemli bir ulaşım yeri olduğundan dolayı ilçeye *Araç* adı verildiğı belirtilmektedir. İlçe, 120 köy ve 6 mahalleden oluşmaktadır.¹²

Kastamonu ili Araç ilçesine bağı bulunan Sofçular köyü, köy muhtarı Tahir Ulusoy'dan edinilen bilgilere göre, 115 kişilik nüfusa sahip bir yerleşim birimidir. Genç nüfusun şehirlere göç etmesinden dolayı, köyün çoğunluğunu emekli ve yaşlı insanlar (65 yaş üstü) oluşturmaktadır.

Sofçular adının kökeni tam olarak bilinmese de köyün ileri gelenleri, eskiden köylerinde *sofu* adı verilen bilge kişilerin yaşadığını ve köyün adının buradan gelmiş olabileceğini ifade etmektedir.

Sofçular köyünde temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Köyde 15 hanede büyükbaş, iki hanede küçükbaş, hemen hepsinde kümes hayvancılığı (tavuk, kaz, hindi) yapılmaktadır. Köpek ve kedi ise hayvancılık yapan tüm hanelerde bulunmaktadır. Hayvanlarla iç içe ve işbirliği hâlinde hayatlarını sürdüren köy halkı, bu yakınlığı, dikkati ve duyarlılığı dillerine de yansıtmıştır. Böylece, ölçünlü dilde (yazı dili, İstanbul Türkçesi) bulunmayan, kullanımdan düşmüş, unutulmuş birçok söz bu ağızda kullanılmaya devam etmektedir.

Bu çalışmada, hayvanlarla ilgili söz varlığı sınırlandırılmış ve sadece hayvanların çıkardıkları seslerin fiilleri, yavrulama eylemlerinin ifade edilış şekilleri ve yavrularının adları belirlenerek incelenmeye çalışılmıştır.

3.1. Çıkardıkları Sesler ile İlgili Söz Varlığı

İnsan, daha anne karnındayken dış dünyadaki sesleri, biyolojik gelişimine bağı olarak duyabilir ve bunları kaydetmeye başlar. Dünyaya geldiğı andan itibaren başta “göz” olmak üzere beş duyu organıyla bir tarayıcı gibi nesne, hareket ve sesleri zihnine resmeden insan, bunları “adlandırarak” (kodlayarak) dil adını verdiğimiz sistemi oluşturur.¹³ İnsanın doğduğu andan itibaren donanım (ses aygıtı) ve yazılım (beyin, bellek/hafıza ve düşünce sistemi) sayesinde işleyen bu sistem kişi ölene kadar devam eder (Karataş 2019: 37, 93).

¹² <http://www.arac.bel.tr/content/tarihce-106>.

¹³ “Adlandırma” sonucunda sadece nesne veya olaylar insan zihninde sembollerle kodlanmakta ve böylece dilin “sözlük yapısına” girebilecek unsurlar oluşmaktadır ve buna “edinim” adı verilmektedir; ancak dilin “edinim” kısmı yanında bir de “kullanım” kısmı vardır ve dili esas itibarıyla oluşturan bu “kullanım” kısmıdır. Seslerin birbirleriyle ilişkilerinden kelimeler, kelimelerin birbirleriyle ilişkilerinden de cümleler ortaya çıkmaktadır. İletişimi asıl gerçekleştiren cümlelerdir. Ayrıntılı bilgi için bk. Karaağaç 2002: 33-46, 97-110; Erkmán-Akerson 2005: 36, 37).

İnsanların doğadaki sesleri işitme organları aracılığıyla algılayıp onları kodlayarak bir bilgiye/veriye dönüştürmeleriyle *ses yansımali sözler*¹⁴ meydana gelir. Bu tür sözlerin dil araştırmalarında önemli bir yeri vardır. Çünkü bunlar, dilin doğuşu ile ilgili kuramlarda, çocuk dili araştırmalarında, göstergelerin nedensizliğı tartışmalarında ve diller arası benzerlik ve farklılıkların incelenmesinde çok önemli ve ilgi çekici verilerdir. Bu nedenle de dil çalışmalarında bu tür sözler her zaman ilgi odağı olmuştur (Zülfikar 1995: 17-22).

Ses yansımali sözlerin önemli bir kısmını hayvanların çıkardıkları sesler oluşturmaktadır. Her toplum hayvanlarla olan birlikteliklerin sıklığına bağılı olmakla birlikte hayvanların çıkardıkları sesleri kendi dillerince çeşitli seslerle kodlayarak adlandırmışlardır. Örneğın, Türkler köpeğın çıkardığı sesi *hav* biçimiyle ve *havla-* fiiliyle ifade ederken bu ses Rusçada *gav*, Fransızcada *ouaf*, İngilizcede *woof*, İspanyolcada *guau*, Almandada *wuff*, Japoncada *wan*, Romencede *ham*, İtalyancada *bau*, Korecede *meong*, Portekizcede *au* biçimlerinde ifade edilmektedir.¹⁵ Bu durum diğeri tüm hayvanlar için de söz konusudur.

Doğadaki nesnelere veya onların hareketlerinden çıkan seslerin insanlar tarafından bir dil verisine dönüştürülmesinde, insanların o sese maruz kalma sıklıkları ve diğeri insanlarla kurdukları iletişimde o sesin kodlanmasına duydukları gereksinimler etkili olmaktadır. İnsanlar, içinde buldukları fiziki ve sosyal çevreye, ilgilerine ve ihtiyaçlarına göre nesne ve hareketleri adlandırdıkları gibi hayvanların çıkardıkları sesleri de adlandırmışlardır. Bu söz varlığı elbette hayvanlarla ilişkilerin sıklığına ve yoğunluğuna göre değişmektedir. Temel geçim kaynağı hayvancılık olan toplumlarda bu söz varlığının çok daha fazla ve ayrıntılı olmasının nedeni budur.

Hayvanlarla ilgili sesler, daha doğru bir ifadeyle bu sesleri karşılayan sözcükler, genel olarak dillerde farklı olabildiğı gibi bir dilin kırsal kesimlerde kullanılan ağızları ile yazı dili arasında da farklılıklar gösterebilmektedir. Çünkü kırsal bölgede yaşayan insanlar hayvanlarla daha fazla iç içedir ve bu durum insanların hayvanlarla ilgili (ör. çıkardıkları sesler) özellik veya durumları adlandırmalarını etkilemektedir.

Günümüzde kırsal bölgelerdeki bu tür adlandırmaların büyük bir kısmının karşılığı ölçünlü dilde kullanılmamaktadır. Çünkü Türkçenin yazı dili, İstanbul ağzına dayanmaktadır ve bu ağız da doğal olarak bir şehir ağzıdır. Şehir yaşamında hayvanlarla kurulan bağın çok zayıf veya sınırlı olması söz varlığını etkilemiş ve belirlemiştir.

Türkiye Türkçesi ağızlarında ise bu yansıma sözlerin varlığını sürdürmesi bölge insanının yaşam koşullarına bağılı olarak hayvanlarla yakın bir ilişki içinde olmaları nedeniyle onları anlama çabalarının ve birbirlerinden ayırt etme zorunluluğunun bir sonucudur. Hayvanların çıkardıkları sesler vasıtasıyla köy halkı onları tanımakta, onların hasta olup olmadıklarını ve duygu durumlarını teşhis edebilmektedir.

Sofçular köyünde bazı hayvan adları ve bunların çıkardıkları seslerin dildeki göstergeleri olan fiiller şunlardır:

¹⁴ Bu sözcükler “onomatope”, “yansıma”, “yansılama”, “yansıtan kelime”, “yankı kelime”, “yankılık”, “tabiat taklidi kelime”, “ses taklidi”, “sesad” terimleriyle de bilinmektedir (Zülfikar 1995: 5).

¹⁵ <https://tr.pinterest.com/pin/738942251329400127/>.

Hayvanın Adı	Çıkardığı Sesin Dildeki Göstergesi (Fiil)
<i>at/beygir</i>	<i>kişne-</i>
<i>ayu</i>	<i>homurdan-</i>
<i>davar/geçi</i>	<i>mēle-</i>
<i>doñuz</i>	<i>iğle-, mızıkla-</i>
<i>eşek</i>	<i>añır-</i>
<i>gaz</i>	<i>gayukla-</i>
<i>goyun</i>	<i>mile-</i>
<i>holduruk</i>	<i>güldürde-</i>
<i>ibi</i>	<i>cokla-</i>
<i>inek</i>	<i>mile-, bağır-</i>
<i>kópek</i>	<i>çok-</i>
<i>tilki</i>	<i>havla-</i>
	<i>töğkür-</i>

Tablo 1: Sofçular Köyünde Bazı Hayvan Adları ve Çıkardıkları Sesler

Köy ağzında atların çıkardığı sesi ifade etmek üzere kullanılan *kişne-* fiili, hem yazı dilinde hem de ağızlarda ortak olarak kullanılmasına rağmen DS'de yer almamaktadır. GTS'de ise "At bağırır gibi yüksek ses çıkarmak." şeklinde tanımlanan bu fiil, TSK'de bulunmamaktadır.

Ağızlarda hayvanlarla ilgili (hayvanların çıkardığı ya da hayvanlara söylenen ünlem) söz varlığı içerisinde *kıs*, *kis*, *kış* ve *kiş* yansımali sözlerinin ve bunlardan türemiş fiillerin de bulunması (Zülfikar 1995: 242, 549), *kişne-* fiilinin *kiş* isim kökünden ve +IA- isimden fiil yapım ekiyle¹⁶ türemiş olabileceğini göstermektedir: *kiş+le- > kişne-*.

Bu gelişimde görülen ses değişiminin (/l/ > /n/), *çağ+la- > çağna-*, *ban+la- > banna-* örneklerinde de görülmesi (Zülfikar 1995: 113) bu çözümlemeyi doğrulamaktadır.

Ayının (*ayu*¹⁷) çıkardığı sesi ifade etmek üzere kullanılan *homurdan-* fiili DS'de bulunmamaktadır. GTS'de ise "1. Öfke, kızgınlık, can sıkıntısıyla anlaşılabilir sesler çıkarmak. 2. Taşıt, alet vb. alışılmışın dışında bozuk ses çıkarmak." şeklinde tanımlanmaktadır.

Homurdan- fiili, *hom* yansıma sesine¹⁸ addan ad yapan +Ur¹⁹, isimden fiil yapan +dA- ve fiilden fiil yapan -n- ekinin getirilmesiyle türetilmiştir: *Homurdan- < hom+ur+da-n-*.

¹⁶ Bu ek birçok ses yansımali sözcükte de görülmektedir: *ağla-*, *bangla-*, *barla-*, *bazla-*, *bele-*, *bortla-*, *çırta-*, *mürle-*, *pofta-*, *üfle-*, *vızla-* vb. (Zülfikar 1995: 113-114).

¹⁷ Son seste yuvarlaklaşma meydana gelmiştir: *ayı > ayu*. Yuvarlaklaşma Korkmaz tarafından, "Düz bir ünlünün, yanındaki ünsüzün etkisiyle yuvarlak sıradan ünlüye dönüşmesi" şeklinde tanımlanmış ve şu sözcüklerle örneklendirilmiştir: *kabuk*, *kavur-*, *kavuş-*, *savun-*, *avuç*, *yağmur*, *savur-*, *süpür-*, *çöz-* vb. Korkmaz'a göre bu ses olayı daha çok /b/, /m/, /v/ gibi dudak ünsüzlerinin yuvarlaklaştırma etkilerinden kaynaklanmaktadır. Ancak dudak ünsüzlerinin yanlarında bulunmadıkları halde düz ünlüsü yuvarlaklaşmış kelimelerin de Anadolu ağızlarında bulunduğu belirtilmiştir: *cez- > çöz-*, *alış > olış-*, *çeşme > çöşme*, *ek- > ök-*; *çekirge > çökürge*, *ertesi > örtesi*, *cep > cöp* vb. (Korkmaz 1992: 174). İmer vd. ise terimi sadece yanındaki dudak ünsüzlerinin varlığına dayanarak tanımlamıştır: "Düz ünlünün, yanındaki dudaksal ünsüzün etkisiyle yuvarlak ünlüye dönüşmesi; örn. Türkçede tarihsel süreç içinde *kavır- > kavur-*, *çabık > çabuk* oluşu." (İmer vd. 2011: 276)

¹⁸ Bu ses yansımali köke benzer ses yapısında ve kavram alanına sahip şu birincil biçimler de bulunmaktadır: *hım*, *hım*, *höm*, *hum*, *hüm*. Bu köklerden türemiş birçok ses yansımali sözcük ağızlarda kullanılmaktadır (Zülfikar 1995: 230).

Davar ve keçinin (*geçi*²⁰) çıkardığı sesi ifade etmek için kullanılan *mēle-* fiili, DS'de "koyun ve kuzu melemek, bağırarak" anlamlarıyla yer almaktadır. Fiil GTS'de de "Koyun, kuzu veya keçi bağırarak.", şeklinde tanımlanmaktadır.

Ünlüsü uzun okunan *mē* yansıma sesine²¹ isimden fiil yapan +IA- ekinin getirilmesiyle türetilen bu fiil, hem yazı dilinde hem de ağızlarda ortak olarak kullanılmaktadır: *mēle-* < *mē+le-*.

Köyde, koyun (*goyun*²²) ve ineğin çıkardığı sesi ifade etmek üzere de *mīle-*²³ fiili kullanılmaktadır. Bu fiilin DS'de; Afyon, Isparta, Manisa, Kastamonu ve Antalya ağızlarında da "inek bağırarak" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

TSK'de ve GTS'de bulunmayan bu fiil, ünlüsü kısa söylenen *mī* yansıma sesine isimden fiil yapan +IA- ekinin getirilmesiyle türetilmiştir: *mīle-* < *mī+le-*.

Domuzun (*doñuz*²⁴) çıkardığı sesi ifade etmek üzere kullanılan *iğle-* fiil DS'de beş farklı fiil olarak yer almaktadır. Bunlardan birincisinin anlamları "1. Zayıflamak; 2. Eziyet çekerek hastalanmak, verem olmak; 3. İnlemek; 4. Yara iyileşmek" iken diğeri "1. Kuraklık ya da hastalık nedeniyle ağaç gelişmemek, meyve vermemek; 2. Bitki sararmak", üçüncüsü "ezilmek, üzülme", dördüncüsü "temizlenmek", beşincisi ise "Bir şeyi delmek" anlamlarındadır. GTS'de bulunmayan *iğle-* fiili, TSK'de "inlemek" anlamıyla yer almaktadır (Zülfikar 1995: 523).

Sofçularda kullanılan *iğle-* fiili *inle-/iñle-* fiilinden gelişmiş ve "eziyet çekerek hastalanmak, verem olmak" anlamları da "inlemek" anlamından ortaya çıkmış olmalıdır. Bu fiil *iñ* yansıma sözüne²⁵ addan fiil yapan +IA- ekinin getirilmesiyle türetilmiş ve ses değişimleriyle *iğle-* biçimini almıştır: *iñ-le-* > **ig-le-* > *iğ-le-*.²⁶

¹⁹ "Ses yansımali köklerden yeni türetmeler yapılabilmesi için gövde oluşturan bir ektir." (Korkmaz 2009: 48).

²⁰ İlk seste /k-/ > /g-/ tonlulaşması meydana gelmiştir: *keçi* > *geçi*. Oğuz Türkçesinde ön seste meydana gelen /k-/ > /g-/ ve /t-/ > /d-/ tonlulaşmasının sebebinin ilk hecedeki uzun ünlünün kısalarak ton gücünün ilk sese kayması olarak açıklanmakta ve bu durumun zamanla genelleşerek uzun ünlülü olmayan sözcüklerde de meydana geldiği belirtilmektedir (Hunutlu 2018: 182). Diğer lehçelerde sınırlı sayıda olan, ilk seste meydana gelen tonlulaşma olayının Oğuz Türkçesine özgü olduğu ve Oğuz grubu Türk lehçelerinde farklılık gösteren kelime başı /k-/ > /g-/ ve /t-/ > /d-/ tonlulaşmalarının diğer Oğuz grubu lehçelerine kıyasla Azerbaycan ve Türkmen Türkçesinde daha istikrarlı ve kurallı olduğu, Türkiye Türkçesi ağızlarının bu lehçelere yakın özelliklere sahip olduğu ifade edilmiştir (Hunutlu 2018: 162-163).

²¹ Bu ses yansımali köke benzer ses yapısında ve kavram alanına sahip şu birincil biçimler de bulunmaktadır: *ma, me, mağ, miğ*. Bu köklerden türemiş birçok ses yansımali sözcük ağızlarda kullanılmaktadır (Zülfikar 1995: 247).

²² İlk seste /k-/ > /g-/ tonlulaşması meydana gelmiştir: *koyun* > *goyun*. bk. 19. dipnot.

²³ Kastamonu ağızında ineğin bağırmasını ifade etmek üzere kullanılır: "O bizim duğ mi mileyen sultan." (Acar 2012: 1183). Kastamonu ağızındaki /i/ sesi kısa i sesini göstermektedir.

²⁴ Eski Türkçeden günümüze değin kullanılan, eski kaynaklarda (DLT'de *tonğuz*: 1972: 124) ve çağdaş lehçelerde (Trkm. *doñuz*, Kzk. ve Kklp. *doñız* vb. Gülensoy 2007: 298) nazal n'li kullanımı bulunan *domuz* sözcüğü, Sofçular ağızında da nazal n ile kullanılmaktadır: *domuz* > *doñuz*.

²⁵ Bu ses yansımali köke benzer ses yapısında ve kavram alanına sahip şu birincil biçimler de bulunmaktadır: *ig, iğ, ing, ink, in*. Bu köklerden türemiş birçok ses yansımali sözcük ağızlarda kullanılmaktadır (Zülfikar 1995: 234-235).

²⁶ İç seste "ötümlü ön damak geniz sesinin patlayıcılaşması" adı verilen bu ses değişiminin (/ñ-/ > /g-/) daha Eski Türkçe döneminde başlayan, ancak Harezmi, Kıpçak, Çağatay dönemlerinden itibaren düzensiz bir biçimde ve kuzey lehçelerindeki az sayıda örnekte görülen bir değişim olduğu belirtilmiştir (Karaağaç 2012: 197). Bu sesin (/ñ/), Anadolu ağızlarında /nğ/, /ng/, /nk/, /ng/ şeklinde ayrıştığı, hatta /n/ ünsüzünün yitirilmesiyle /k/, /ğ/, /k/, /g/ seslerinin tek başlarına kaldığı görülebilmektedir: *añır-, akır-, anğır-; bünle-, bünğü-, büğle-, bikılde-, büğilde-* vb. (Zülfikar 1995: 53-55).

Sofçular'da domuzun acı acı bağırmasını ifade etmek için *mızıkla-* fiili de kullanılmaktadır. DS'de; Muğla ağızında "İçi geçmek, kestirmek, uyuklamak."; Burdur, Denizli, Manisa, Balıkesir, Eskişehir, Bolu, Çankırı, Ankara ve Antalya ağızlarında "Canı yanan köpek acı acı bağırarak, inlemek." anlamlarıyla bulunan bu fiil GTS'de yer almamaktadır.

Mızıkla- fiili, *mız* ses yansıması köküne²⁷ fiilden isim yapan +(I)k- ve isimden fiil yapan +IA- eklerinin getirilmesiyle türetilmiştir: *mız-ık+la-*. Anadolu ağızlarında bu yapıda olan başka ses yansımaları sözler de bulunmaktadır: *bizikle-, cımıkla-, fırtıkla-, fıskıla-, firikle-, gıcıkla-, gıdıkla-, kıcıkla-, kıçıkla-, kincıkla-, marıkla-, movukla-, moğukla-, tırıklı-, verikle-* vd. (Zülfikar 1995: 120-121).

Türk dilindeki "/r/-/z/ denklikliği"nin²⁸ Anadolu ağızlarında da birçok örnekte görülmesi²⁹ ve anlam yakınlığı ya da benzerliği göz önüne alındığında *mızıkla-* fiilinin kökünün *mır, mur* kökleriyle de ortak olabileceğini gösteren bu köklerden türemiş zengin bir söz varlığı bulunmaktadır (Zülfikar 1995: 249).

Eşegin çıkardığı sesi ifade etmek üzere kullanılan *añır-* fiili DS'de de birçok ağızda yaygın olarak kullanılmaya devam etmektedir. Fiil, GTS'de "Eşek bağırarak" şeklinde anlamlandırılmıştır. TSK'de de bu fiil, aynı anlamda anırmak ve angırmak biçimleriyle yer almaktadır (Zülfikar 1995: 294)

Bu fiil *an* isim köküne³⁰ isimden fiil yapan +GIr- ekinin getirilmesiyle türetilmiş ve ses değişmesiyle *añır-* biçimini almıştır: *an-gır- > añır-*. Fiil, ağızlarda *geniz n'si/nazal n (/ñ/)* sesiyle de kullanılırken yazı dilinde nazallık ortadan kalkmış ve *anır-* biçimiyle sadece eşeklerin çıkardığı sesi ifade etmek için kullanılmaktadır.

Kazların (*gaz*³¹) çıkardığı sesi ifade etmek üzere kullanılan *gayukla-* fiili sözlüklerde ve TSK'de yer almamaktadır. Bu fiil, *mızıkla-* fiiliyle aynı yapıya sahiptir. *Gak/g* yansıma sesine³² isimden isim yapan +(u)k ve isimden fiil yapan +IA- ekinin getirilmesi ile türetilmiş ve ses değişmeleriyle bu biçime gelmiştir: *gak/g-uk (> gağuk > gayuk) +la-*.

²⁷ Ağızlarda hayvanlarla ilgili (hayvanların çıkardığı ya da hayvanlara söylenen ünlem) söz varlığı içerisinde bu ses yansımaları fiilin köküne benzer ses yapısında ve kavram alanına sahip şu birincil biçimler de bulunmaktadır: *mıy, mız, muy* (Zülfikar 1995: 249-250).

²⁸ Altay dilleri araştırmalarının (Altayistik) en önemli çalışma alanı ve sorunu olan ses denklikleri Schott'la birlikte keşfedilmeye başlanmış ve bu çalışmaların sonucunda Çuvaşçanın Türk lehçelerinden biri olduğunu tespit eden Schott, mukayeseli dil araştırmaları sırasında Genel Türkçedeki söz içi ve söz sonu /ş/ ve /z/ fonemlerinin, Moğolca ve Çuvaşçada /l/ ve /r/'ye denk geldiğini tespit etmiştir. Bu ses denkliği sorunu Altayistler tarafından hangilerinin birincil olduğu konusunda tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalar sırasında /ş/, /z/'nin birincil olduğunu savunan bilim adamları *rotasizm* (r'leşme) ve *labdaizm* (l'leşme) terimlerini; /l/, /r/'nin birincil olduğunu savunan bilim adamları ise *sigmatizm* (ş'leşme) ve *zetasizm* (z'leşme) terimlerini ileri sürmüşlerdir. Bu konuda Ramstedt'in ve daha sonra da aynı görüşü benimseyen Poppe'nin görüşü ağırlık kazanmıştır. Buna göre, çok eski çağlarda Türklerin, Moğolların, Mançu-Tunguzların ve Korelilerin ortak konuştukları tek dil olarak kabul edilen Altay dilinden (/r/, /l/ dili, LİR Türkçesi) ayrıldığı ileri sürülen ve Türkçenin bir lehçesi olan Çuvaşçadaki /l/, /r/ sesleri en eski Türk dili döneminden itibaren Türk lehçelerinde /ş/, /z/'ye dönüşmüştür. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Tekin, 1988; Gülsevin, 1994; Ceylan, 1997; Tekin vd., 1999; Yılmaz, 2003; Tekin, 2003.

²⁹ *Cıbir-cıbiz, yabır-yabız, barak-bazak, civir-civiz, ılgar-ılgaz, birik-bizik, bırık-mızık, balkız- balkır, mırık-mızık, argaşmak-azgaşmak, cırcır-cızcız, gorak-gozak, ozannama-oranlama* (Yıldız, 2012).

³⁰ Bu ses yansımaları köke benzer ses yapısında ve kavram alanına sahip *a, an, añ* köklerinden türemiş birçok ses yansımaları sözcük ağızlarda kullanılmaktadır (Zülfikar 1995: 173).

³¹ İlk sekte /k-/>/g-/ tonlulaşması meydana gelmiştir: *kaz > gaz*. bk. 19. dipnot.

³² Bu ses yansımaları köke benzer ses yapısında ve kavram alanına sahip şu birincil biçimler de bulunmaktadır: *Gag, gağ, gak, geg, geğ, gey, gıg, giğ, gık, gog, gug, guk, gurk, güg, güğ, gürk*. Bu köklerinden türemiş birçok ses yansımaları sözcük ağızlarda kullanılmaktadır (Zülfikar 1995: 217-218).

Sofçular'da hindinin erkeğine *holduruk*³³ dişisine ise *ibi*³⁴ adı verilmektedir ve çıkardıkları sesler için de farklı filler kullanılmaktadır. Köy ağzında holduruğun çıkardığı sesi ifade etmek üzere kullanılan *güldürde-* fiili DS, GTS ve TSK'de yer almamaktadır. Bu durum fiilin yazı dilinde kullanılmadığını, ağızlarda ise daha önce derlenmediğini göstermektedir.

Güldürde- fiili *güldür/guldur* ses yansımali sözüne isimden fiil yapan +dA- ekinin³⁵ getirilmesiyle oluşmuştur: *güldür+de-*.

Gulu gulu ikilemesi ve *guluk* sözcüklerinin ağızlarda "hindi" anlamıyla kullanılıyor olması (Zülfikar 1995: 485), *güldür/guldur* yansıma sözünün kökünün *gul* kökünden türemiş olabileceğini göstermektedir. Ayrıca *gul* sözcüğünün de "hindinin çıkardığı ses" anlamıyla kaydedilmiş olması (Zülfikar 1995: 224) bu yorumu desteklemektedir. Bu bilgilerden hareketle *güldürde-* fiilinin morfolojik yapısı şu şekilde açıklanabilir: *güldür+de-*.

İbinin çıkardığı sesi ifade etmek üzere kullanılan *cokla-* fiili de DS, GTS ve TSK'de yer almamaktadır. Bu durum *güldürde-* fiilinde olduğu gibi *cokla-* fiilinin de yazı dilinde kullanılmadığını, ağızlarda ise daha önce derlenmediğini göstermektedir.

Cokla- fiili, *cok* yansıma sözüne isimden fiil yapan +lA- ekinin getirilmesi ile türetilmiştir: *cokla- < cok+la-*.

Bu listede en çok dikkat çeken fiiller, köpeğin (*kópek*³⁶) çıkardığı sesi ifade etmekte kullanılanlardır. Bilindiği gibi yazı dilinde köpeğin çıkardığı sesler için *havla-*, *ulu-* ve *hırla-* fiilleri kullanılmaktadır. Bu fiiller köpeğin üç farklı eyleminin adlarıdır. Ancak bunlardan *havla-* fiilinin karşıladığı eylem yazı dilinde tek bir fiille (*havla-*) ifade edilirken Sofçular köyü ağzında bu eylemi ifade etmek üzere iki ayrı fiil kullanılmaktadır: *havla-*, *çok-*.

Ölçünlü dilde köpeğin bağırmasını/yüksek tonda ses çıkarmasını ifade etmek üzere kullanılan *havla-* fiili DS'de dört farklı anlamda verilmiştir: 1. "Yılan kabul değiştirmek", 2. "Tiftiklenmek", 3. "Bir şeyi almak için saldırmak", 4. "Köpek yere çökmek". GTS'de ise "köpek bağırarak, ürümek." anlamıyla yer almaktadır. Sözcük bu biçimiyle ve yazı dilindeki anlamıyla DS'de bulunmamasına rağmen, fiilin ses ve biçimce değişikliklere uğramış *havkır-değişkesi* (varyant) "havlamak" anlamıyla ağızlarda yer almaktadır (Zülfikar 1995: 499).

Havla- fiili, *hav* yansıma sözüne isimden fiil yapan +lA- ekinin getirilmesi ile türetilmiştir: *Havla- < hav+la-*. Sözcüğün kökü olan *hav*, "köpek" anlamıyla da ağızlarda (Zülfikar 1995: 499) ve çocuk dilinde kullanılmaktadır.

³³ Bu sözcük DS'de bulunmamaktadır.

³⁴ Bu sözcük GTS'de bulunmamaktadır. DS'de Zonguldak, Kastamonu, Çankırı, Samsun ve Sinop ağızlarında *hindi*, Çorum ağzında *kaz ya da kaz yavrusu*, Çankırı ağzında *dişi hindi* anlamlarında kullanılmaktadır. Acar (2012: 1098), *Kastamonu ve Yöresi Ağızları* adlı doktora tezinde sözcüğün *hindi* anlamında kullanıldığını belirtmiştir.

³⁵ Türkçe ses yansımali fiiller arasında bu yapıda olan başka fiiller de bulunmaktadır (Zülfikar, 1995): *guldurda-* "birisinin arkasından konuşmak" (134), *madırda-* "çok söylenmek", *modurda-* "homurdanmak", (135), *vadirda-*, "gevezelik etmek" (135), *vodurda-* "homurdanmak" (136).

³⁶ İlk hecedeki ön sıradan /ö/ ünlüsü, art sıradan /o/ ile /ö/ arası bir ses olan /ó/ye dönüşmüştür: köpek > kópek. Bu /ó/ sesi, "Yarı kalın, yuvarlak, geniş, o ile ö arası bir ünlüdür. Kastamonu ve yöresi ağızlarında çok sık görülen bir ara ünlüsüdür. Bu ünlü daha çok d, g, k, n, t ünsüzlerinden sonra gelen ö sesinin kısmen kalınlaşması neticesinde görülür: gónü (gönü) (21/18), góndemedile (göndermediler) (64/29), gónüs (göğüs) (66/20), ..." (Acar 2012: 34).

Çok- fiili ise Sofçular'da bir köpeğin çok hırçın ve saldırgan bir şekilde havlamasını ifade etmek için kullanılmaktadır. DLT'de de "bağırarak, yükselmek (ateş)" anlamlarında kullanıldığı belirtilen³⁷ bu fiilin DS'de de "köpek havlamak" anlamında birçok yörede kullanıldığı belirtilmiştir.³⁸ Fiil GTS'de bulunmamaktadır.

Bu fiillerin köyde derlenmesi sırasında tespit edildiğine göre, genç veya orta yaşlı kimseler çocuklukta sadece *havla-* fiilini kullanırken köyün yaşlıları köpeğin havlama biçimine göre hem *havla-* hem de *çok-* fiillerini kullanmaktadırlar. Bu durum köpeğin havlamasıyla ilgili yapılan ayırt edici adlandırmanın köyde unutulmaya başladığını göstermektedir.

Köy ağzında tilkinin çıkardığı sesi ifade etmek üzere kullanılan *töğkür-* fiili sözlüklerde ve TSK'de yer almamaktadır. Bu durum fiilin yazı dilinde kullanılmadığını, ağızlarda ise daha önce derlenmediğini göstermektedir.

Töğkür- fiili, *töğ* yansıma sözüne³⁹ addan fiil yapan +kUr-⁴⁰ eki getirilerek türetilmiştir.

3.2. Üreme Eylemleri ile İlgili Söz Varlığı

Hayvanlarla ilgili söz varlığı içerisinde hayvanların üremelerini ifade eden sözcükler önemli bir yer tutmaktadır. Hayvanların üremeleri, hayvanların türüne göre, ölçünlü dilde genellikle *yavrula-*, *doğur-*, *yumurtla-* fiilleri ile ifade edilirken Anadolu ağızlarında bu eyleme karşılık çeşitli fiiller bulunmaktadır. Sofçular köyünden derlenen altı fiilin kullanımında üreyen hayvanın türü ve (büyükbaş, küçükbaş, kanatlı vs.), üreme biçimleri gibi etkenler belirleyici olmaktadır. Köy ağzında hayvanların üremeleri ilgili kullanılan fiiller şu şekildedir:

Hayvanın Adı	Üreme Eylemi
<i>at (beygir)</i>	<i>gunna-</i>
<i>ayu</i>	<i>gunna-</i>
<i>çakal</i>	<i>gunna-</i>
<i>davar-geçi</i>	<i>guzla-</i>
<i>doğuz</i>	<i>potukla-</i>
<i>elik</i>	<i>gunna-</i>
<i>eşek</i>	<i>gunna-</i>
<i>gaz</i>	<i>vidi çıkar-</i>
<i>akbuva, gızgun, guş</i>	<i>yavrula-</i>
<i>goyun</i>	<i>guzla-</i>
<i>gurt</i>	<i>gunna-</i>

³⁷ *çoğilâdi: adam bağırır, çoğlâdi: "bağırarak" (Yurteser, vd. 2007). Aynı kökten türemiş şu sözcükler de DLT'de bulunmaktadır: çoğı "gürültü, bağırır", çoğlamak "bağırarak" (Zülfikar 1995: 414).*

³⁸ DS'de bu fiilin farklı anlamlarda kullanıldığına dair kayıtlar da bulunmaktadır: "davar sürüsü bir yere toplanarak yayılmak" (Isparta), "Geçmek, bulaşmak" (Ordu) "tokmak" (Çorum), "Toplanmak, birikmek, üşüşmek, kalabalık etmek" (Uşak, Isparta, Denizli, Aydın, Sinop ve İçel), "1. Çökmek, göçmek, yıkılmak. 2. Örtmek" (Artvin).

³⁹ Bu ses yansımalı kök TSK'de yer almamaktadır. Ancak TSK'de bu yapıya benzeyen "öksürmek" anlamındaki *tohkur-* fiiline ve onun kökü olduğu düşünülen *toh* köküne yer verilmiştir (Zülfikar 1995: 271).

⁴⁰ Ses yansımalı köklerden geçişli ve geçişsiz fiiller türeten bir ektir. *Sümkür-* örneğindeki gibi (**süm-ük-ür-*) birleşik yapıda bir ek olmasının da düşünülebileceği belirtilmiştir (Korkmaz 2009: 115). Bu ekin yer aldığı birçok ses yansımalı sözcük ağızlarda kullanılmaktadır: *afgur-/afkur-* "havlamak", *böğür-* "bağırarak", *cavkır-*, *çemkür-*, *cemkür-* "havlamak", *fişkur-* "fişkırmak", *hımkır-* "sümkürmek", *hömür-* "kızmak", *kışkır-* "köpek kışkırmak", *muşkur-* "ağlamak" vb. (Zülfikar 1995: 111).

<i>ibi</i>	<i>ibi çıkar-</i>
<i>inek</i>	<i>bızla-</i>
<i>kedi</i>	<i>gunna-</i>
<i>köpek</i>	<i>gunna-</i>
<i>tilki</i>	<i>gunna-</i>
<i>toğuk</i>	<i>civci çıkar-</i>
<i>yılan</i>	<i>gunna-</i>

Tablo 2: Sofçular Köyü Ağzında Hayvanların Üremeleri ile İlgili Fiiller

İnek ve benzeri büyükbaş hayvanlar için kullanılan *bızla*-⁴¹ (< *buzagıla-*) fiili DS'de *buzagılamak*, *bızlamak*, *bızlamak* biçimlerinde geçmekte ve ineğin doğurması eylemine karşılık gelmektedir. GTS'de *buzagılamak* biçiminde geçen sözcük için "Sığır yavrulamak" tanımı yer almaktadır. Sözcük, DLT'de *buzagula-* şeklinde geçmektedir (1972: 25).

Bızla- fiili, ineğin yavrusu için kullanılan *buzagı* ismine isimden fiil yapan +IA ekinin getirilmesiyle türetilmiştir: *Buzagı+la-* > *bızla-*.

Davar, keçi, koyun gibi küçükbaş hayvanlar için kullanılan *guzla-* (< *kuzula-*) fiili, DS'de "At, eşek vb. hayvanlar doğurmak.", "Hayvanlar yavrulemek, doğurmak.", "Hayvan yavrulemek." ve GTS'de *kuzulamak* biçiminde geçen sözcük "Koyun yavrulemek." şeklinde tanımlanmaktadır.

Guzla- fiili, küçükbaş hayvanların yavrusu için kullanılan *guzu* ismine isimden fiil yapan +IA ekinin getirilmesiyle türetilmiş, vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesiyle son şeklini almıştır: *Guzu+la-* > *guzla-*.

Domuz için kullanılan *potukla-* fiili DS'de ve GTS'de yer almamaktadır. *Potuk* yavru adına, isimden fiil yapan +IA- ekinin getirilmesiyle türetilmiştir: *potuk+la-*.

Sofçular ağzında *kaz*, *hindi*, *keklik*, *ördek*, *tavuk* gibi yumurta ile çoğalan hayvanların yavrularının yumurtadan çıkışlarını ifade etmek için *isim + yardımcı fiilden* oluşan birleşik fiil yapısı kullanılmaktadır. Bu yapıda isim yavru adı, yardımcı fiil ise *çıkarmak* fiilidir.

Sofçular'da; kazın (*gaz*) yavrusuna *vidi* adı verildiği için kazın yavrularının yumurtadan çıkışı için *vidi çıkar-*, tavuğun (*toğuk*⁴²) yavrusuna *civci* adı verildiği için tavuğun yavrularının yumurtadan çıkışı için *civci çıkar-*, dişi hindiye *ibi* adı verildiği için hindinin yavrularının yumurtadan çıkışı için *ibi çıkar-* ifadeleri kullanılmaktadır.

At, ayı, çakal, elik, eşek, kurt (*gurt*⁴³), kedi, köpek, tilki ve yılan için *gunna*-⁴⁴ fiili kullanılmaktadır. Fiil DS'de "At, eşek vb. hayvanlar doğurmak", "Kedi, köpek vb.

⁴¹ Köy ağzında çok zorlanmayı, yapılması güç bir işin altından kalkmayı ifade etmek üzere de kullanılan fiilin DS'de Kastamonu ağzında "Sıkılmak, sıkışmak, bunalmak." anlamında da kullanıldığı ifade edilmiştir.

⁴² İlk hecedeki ünlüde yuvarlaklaşma ve sözcük içinde /v/ > /ğ/ değişimi olmuştur: *tavuk* > *toğuk*. Yuvarlaklaşma için bk. 16. dipnot.

⁴³ İlk seste /k- / > /g- / tonlulaşması meydana gelmiştir: *kurt* > *gurt*. bk. 19. dipnot.

⁴⁴ Köy ağzında sık doğum yapan kadınlar için *gunna-* fiilinin benzetme olarak kullanıldığı görülmektedir ve *gunna-* fiilinin kullanıldığı hayvanların gebelik durumunu ifade etmek üzere *gunnacı* sözcüğü kullanılmaktadır. Sözcüğün, DS'de birçok yörede "gebe hayvan" anlamında kullanıldığı kaydedilmiştir. Kaya (2017: 207), *kulun* sözcüğünün TDK'nin Yeni Tarama Sözlüğü'nde *kulun*, *tay*, *kuluncak* biçimleriyle "küçük, yeni doğmuş tay" anlamında ve *kulunla-* fiilinin de "kısrağın yavrulanması" anlamında kaydedildiğini belirtmiştir. Ayrıca *kulunla-* fiilinin ağızlarda bazı ses değişikliğine uğrayarak *gunna-* biçiminde de kullanıldığını ifade etmiştir. Acar ise sözcüğün Kastamonu ağzında *gunla-* biçiminde yer aldığını ve at, eşek, köpek gibi hayvanların doğurması anlamına geldiğini belirtmiştir (2012: 1074).

hayvanların doğurmak, , mec. piç doğurmak”, *gımlamak* biçiminde kullanılan sözcük için “Yumurtlamak” şeklinde tanımlanmaktadır.

Demirci (2017: 17), bu sözcüğün eski Türkçedeki *koń* “koyun” sözcüğünden gelerek *końla-* > *konna-* > *gonna-/gunna-* şeklinde gelişmiş olabileceğini ve *kuzula-* ile *koyunla-* fiillerinin semantik olarak bu gelişimi desteklediğini belirtmiştir.

Akbaba (*akbuva*⁴⁵), kuzgun (*gızgun*⁴⁶) ve kuş (*guş*⁴⁷) için *yavrula-* fiili kullanılmaktadır. DS’de yer almayan fiil GTS’de “Hayvan doğurmak” şeklinde tanımlanmaktadır. *Yavru* adına addan fiil yapan +IA- ekinin getirilmesiyle türetilmiştir. *Yavrula-* fiilinin köy ağzında çok fazla etkileşimde bulunulmayan hayvanlar için kullanıldığı görülmektedir.

3.3. Yavru Adları ile İlgili Söz Varlığı

Temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan Türklerin şehirleşme ile birlikte uğraş alanlarının farklılaşması, hayvanla kurulan bağın da azalmasına bağlı olarak bu alanlardaki söz varlığının kırsal bölgelerdeki ağızlarda kullanılmaya devam etmesine rağmen, ölçünlü dilde kullanım sıklığının azalmasına, yani körelmesine veya tamamen kullanımdan düşmesine yol açmıştır.

Hayvanlarla ilgili söz varlığının kırsal bölge ağızlarında varlığını korumasının nedeni, buralarda yaşayan insanların hayvanlarla iç içe yaşamaya devam etmeleridir.

Çıkardığı sesler ile birlikte, hayvanların yavrularının adları ile ilgili söz varlığı da ölçünlü dile oranla ağızlarda çok sayıda ve çeşitli olması, bu sözcüklere duyulan ihtiyacın düzeyi ile ilgilidir. Kırsal alandaki yaşam biçimi bu sözcüklerin ağızlarda yaşamaya devam etmesini sağlamaktadır.

Çıkardıkları sesler ile ilgili söz varlığındaki körelme yavru adlarında da görülmektedir. Ölçünlü dilde, *hayvan adı+yavrusu* (ör. *köpek yavrusu*, *kediyavrusu* vb.) ve *yavru+hayvan adı* (*yavru köpek*, *yavru kedi* vb.) biçiminde ifade edilen hayvan yavrularının ağızlarda özel adları bulunmaktadır. Yavrular; hayvanların türüne, cinsiyetine ve niteliğine göre adlandırılmışlardır.

Sofçular köyünde bazı hayvanların yavrularının adları şunlardır:

Hayvanın Adı	Yavrusunun Adı
at/beygir	tay/godak (genel) gısrak (dişi)
ayu	potuk
davar/geçi	teke, erkek, seyis (erkek) çepiş (dişi) oğlak (genel)
doñuz	potuk
eşek	supa
gaz	vidi

⁴⁵ *Ak* ve *baba* sözcüklerinin birleşiminden oluşan sözcükte, ikinci sözcüğün ilk hecesinde a>u değişimi ve son hecesinde /b/>/v/ değişimi olmuştur: *akbaba* > *akbuva*.

⁴⁶ Sözcük başındaki ve ortasındaki k’ler g’ye dönüşmesiyle tonlulaşma meydana gelmiş ve ilk hecedeki ünlüde daralma gerçekleşmiştir: /u/>/ı/, *kuzgun* > *gızgun*. Tonlulaşma için bk. 19. dipnot.

⁴⁷ İlk seste /k-/>/g-/ tonlulaşması meydana gelmiştir: *kuş* > *guş*. Tonlulaşma için bk. 19. dipnot.

goyun	goç (erkek) toklu (dişi) guzu (genel)
inek	dana (erkek) düğe (dişi) bıza (genel)
keci	munnak
kómüş/manda	malak
kópek	gövlez (dişi, erkek) gancık (dişi)
toğuk	horuz-horaz(erkek) ferik (dişi) civci (genel)

Tablo 3: Sofçular Köyündeki Bazı Hayvanların Yavrularının Adları

Yaygın olarak şehirlerde yaşayan insanlar tarafından at yavrusu biçiminde adlandırılan yavrular için Sofçular ağzında iki biçim yer almaktadır. Köyde atın yavrusuna **tay**, atın doğum yapmış veya yapacak olan dişi yavrusuna *gısrak (kısırak)* denilmektedir. Yeni doğan, dişi ve erkek at yavruları için *godak sözcüğü* kullanılmaktadır.

Tay, DS'de "1-3 yaş arasındaki at yavrusu (Erzurum)", "Tay, atın yavrusu (Ordu)" ve GTS'de "Üç yaşına kadar olan at yavrusu." şeklinde tanımlanmaktadır. DLT'de *tay* şeklinde yer almaktadır (1972: 116).

DS'de *gısrak* biçiminde yer alan sözcük, GTS'de *kısırak* biçimindedir ve "dişi at" şeklinde tanımlanmaktadır. DLT'de *kısırak* şeklinde geçen sözcük, *kısır+Ak* biçiminde açıklanmıştır (1972: 67; Gülensoy 2011: 517).

Godak sözcüğü DS'de *kodak, koduk, kodik, kadak, godik, gıdık, hoduk, godah, goduh, hotuk, hotik, goluk* biçimlerinde de geçmekte ve birçok ağızda eşek, inek, ayı, manda, köpek, koyun, tavşan, deve, domuz ve keçi yavruları için kullanıldığı belirtilmektedir. GTS'de yer almayan bu sözcüğün "sıpa" anlamındaki *koduk* biçiminin yapısı, Gülensoy (2011, C 1: 531) tarafından **kod+(u)k* (küçültme eki)⁴⁸ şeklinde açıklanmıştır.

Köy ağzında ayının ve domuzun yavrusu için *potuk*⁴⁹ sözcüğü kullanılmaktadır. Anadolu'da birçok ağızda kullanılan sözcük, DS'de "deve yavrusu", "manda yavrusu", "köpek yavrusu", "ayı yavrusu", "domuz yavrusu" anlamlarıyla yer almaktadır. GTS'de ise "deve yavrusu" şeklinde tanımlanan sözcük, DLT'de *botu* "deve yavrusu" şeklinde geçmektedir (1972: 22). Sözcük, *botu+k* (küçültme eki) biçiminde tahlil edilmiştir (Eren 1999: 339; Gülensoy 2011: 702).

Keçinin (geçi ya da davar) bir yaşındaki dişi yavrusu için kullanılan *çepiş* sözcüğü DS'de "Bir yaşındaki keçi yavrusu", "Bir yaşındaki dişi keçi yavrusu", "Bir yaşındaki erkek keçi", "İki yaşında olan keçi" anlamlarıyla verilmiştir. GTS'de yer almayan bu sözcük, DLT'de *çepiş* "altı aylık keçi yavrusu" biçiminde geçmektedir (1972: 30). Gülensoy (2007: 231), bu sözcüğü **çew-(i)ç* şeklinde açıklamıştır.

Keçinin altı aylık veya bir yaşına basmış erkek yavrusu için köyde kullanılan *teke*, DS'de "Üç yaşlı erkek oğlak (Erzurum)" ve GTS'de "Erkek keçi" şeklinde tanımlanmaktadır.

⁴⁸ +Ak küçültme ekinin Eski Anadolu Türkçesindeki örnekleri için bk. Özyaşamış Şakar 2018: 21. +Ak ve +(I)k eklerinin Türkiye Türkçesi ağızlarındaki kullanımı ve örnekleri için de bk. Özek, 2015.

⁴⁹ Kastamonu ağzında "ayı ve domuz yavrusu" anlamında kullanılmaktadır (Acar 2012: 1144).

DLT'de *teke* "erkek keçi" biçiminde geçen sözcük (1972: 117), Gülensoy (2007: 874) tarafından *tek+e* veya *tag+ık-a* "dağa çıkmak" biçiminde tahlil edilmiştir. Keçinin bir yaşındaki erkek yavrusu için köy ağzında *seyis* sözcüğü de kullanılmaktadır. DS'de birçok ağızda "İki, üç yaşında enenmiş erkek keçi", "İki, üç yaşında, enenmiş, tohumluk erkek keçi, koç", "Üç yaşında koyun" anlamlarında yer almaktadır. Sözcük GTS'de "At bakıcısı" olarak tanımlanmaktadır.

Seyis ve *teke* iki-üç yaşına bastığında *erkeç* adını almaktadır. Sözcük DS'de "Üç ya da dört yaşlarında olan enenmiş erkek keçi", "Keçi sürüsünün başından giden iri ve güzel yapılı, erkek keçi", "Erkek keçi", "İki, üç yaşındaki erkek keçi", "Üç dört yaşlarında erkek keçi" olarak tanımlanmakta ve pek çok ağızda yaşamaktadır. *Erkeç* sözcüğü GTS'de "İğdiş edilmiş, üç yaşından büyük erkek keçi" olarak tanımlanmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde de karşılaşılan (Özyaşamış Şakar 2018: 21) bu sözcüğün kökünün ağızlarda koça verilen *irk*, *irik* adından geldiğini ve sondaki ekin küçültme eki⁵⁰ olduğunu belirtilmiştir: *irk+(e)ç > erkeç*. (Eren 1999: 137).

Köyde keçinin yeni doğmuş yavrusu için genel olarak *oğlak* sözcüğü kullanılmaktadır. DS'de yer almayan sözcük, GTS'de "Keçi yavrusu" şeklinde tanımlanmaktadır. DLT'de *oglak* şeklinde geçmektedir (1972: 86). Sözcük, Gülensoy (2007: 613) tarafından *oğla* ("genç, yiğit")+*k* (küçültme eki) veya *ogul+(a)k* biçiminde tahlil edilmektedir.

Eşek yavrusu için kullanılan *supa* (*sıpa*) sözcüğü DS'de "sıpa (Gaziantep)" ve GTS'de "Eşek yavrusu" şeklinde tanımlanmaktadır. DLT'de *sıp* şeklinde geçmektedir (1972: 103). Sözcüğün sonundaki /a/ sesinin, "Türkçe buğur 'erkek deve' adı yanında kullanılan buğra biçimindeki -a gibi" bir ek olduğu belirtilmiştir (Eren 1999: 365).

Kaz yavrusu için kullanılan *vidi* sözcüğü DS'de "Hindi yavrusu (Eskişehir, Çankırı, Ankara)", "Kaz yavrusu (Eskişehir, Ankara)", "Ördek yavrusu (Ankara, Edirne)", "Tavuk, hindi, ördek, kaz yavrularını çağırmak için kullanılan ünlem (Bilecik)" şeklinde tanımlanmaktadır. DS'de *vidik* biçiminde geçen sözcük için "Kaz yavrusu", "Köpek yavrusu", "Küçük, küçücük" anlamları verilmiştir. Sözcük, GTS'de yer almamaktadır.

Koyunun (*goyun*) altı aylık veya bir yaşına basan dişi yavrusu için kullanılan *toklu* sözcüğü birçok ağızda yer almaktadır. DS'de "Altı aylıkla bir yaş arasındaki kuzu", "İki yaşında kuzu", "Altı aylıktan bir yaşına kadar olan kuzu", "Doğurmamış koyun", "Erkek koyun", "Toklu, küçükbaş hayvan" anlamlarıyla verilen bu sözcük GTS'de "Bir yıllık kuzu" şeklinde tanımlanmaktadır. DLT'de *toklı* 'altı aylık kuzu' şeklinde geçen (1972: 123) sözcüğün yine burada *tokluk* 'saçsızlık; boynuzsuzluk' türevinin de verildiği göz önüne alındığında sözcüğün 'boynuzu çıkmayan (koyun)' anlamına geldiğinin düşünülebileceği belirtilmiştir (Eren 1999: 410).

Koyunun (*goyun*) bir yaşına girmiş erkek yavrusuna *goç* (*koç*) denilmektedir. Sözcük, DS'de "Erkek koyun, koç (Artvin)" ve GTS'de "Damızlık erkek koyun" şeklinde tanımlanmaktadır. DLT'de *koç* şeklinde geçmektedir (1972: 69).

Koyunun (*goyun*) yavrusuna cinsiyet ayırt etmeksizin *guzu* (*kuzu*) da denilmektedir. DS'de "Kuzu (Samsun, Ordu, Muğla, Elazığ, Uşak)" ve GTS'de "Koyun yavrusu" şeklinde tanımlanmaktadır. DLT'de *kuzı* 'kuzu' şeklinde geçmektedir (1972: 78).

⁵⁰ Eklendiği kelimeye küçültme ve sevgi işlevi katan ve sınırlı bir kullanıma sahip olan +(A)ç ekinin Eski Anadolu Türkçesinde sadece iki örnekte yer aldığı tespit edilmiştir: *Ögeç* "iki üç yaşlarında erkek koyun ve keçi", *erkeç* "üç yaşını bitirmiş keçi, genç teke" (Özyaşamış Şakar 2018: 21).

İneğin dişi yavrusu için kullanılan *düğe*⁵¹ (>*düve*) sözcüğü DS'de birçok ağızda "Boğaya gelmemiş iki yaşında dişi dana, düve", "İki yaşında dişi sığır", "Dana" anlamlarında kullanılmaktadır. GTS'de *düve* biçiminde bulunan sözcüğün anlamı "Boğaya gelmemiş 1-2 yaşında sığır" olarak verilmektedir. DLT'de *tüge* şeklinde geçmektedir (1972: 129). Sözcük *tüge* > *düge* > *düğe* > *düve* ses değişimi sonucunda günümüzdeki biçimini almıştır.

İneğin erkek yavrusu için kullanılan *dana* sözcüğü DS'de yer almamaktadır. GTS'de "İneğin, sütten kesildikten sonra bir yaşına kadar olan yavrusu" şeklinde tanımlanan sözcüğün Hint-Avrupa dillerinden alıntılanmış olabileceği dile getirilmiştir (Eren 1999: 105).

İneğin yavrusuna genel olarak ise *bızā*⁵² (*buzacağı*) denilmektedir. DS'de *bıza*, *beza*, *bızab*, *bısık*, *bızağ*, *bızağa*, *bızağı*, *bızap*, *bızav*, *bızık*, *bızo*, *bızof*, *bızov*, *bozağ*, *bozüü*, *buzah*, *buzak*, *buzalağ*, *buzavu*, *buzo*, *buzov*, *buzoy* biçimlerinde geçmekte ve inek yavrusunu ifade etmektedir. GTS'de "Yeni doğmuş, ana sütüyle beslenen sığır yavrusu" şeklinde tanımlanmaktadır. DLT'de (1972: 25) *buzagu* şeklinde geçen sözcüğü Gülensoy (2007: 189), *buz+agu* biçiminde tahlil etmiştir. Eren (1999: 65-66) ise sözcüğün *buz-*, *buz-*'böğürmek' kökünden *-ğu*, *-ğı* eki ile türetildiği görüşünün akla en yakın görüş olduğunu belirtmiştir.

Sözcüğün *buzagu* > *buzāgu* > *buzacağı* biçimindeki ses değişimi sonucunda günümüz ölçünlü dildeki biçimini almıştır. /ğ/ sesinin erimesi sonucunda da üstü üste gelen iki ünlüden biri olan /ı/ düşmüş ve /a/ ünlüsü de uzamıştır.⁵³ Böylece sözcük Sofçulardaki biçimine dönüşmüştür: *bızā*.

Sofçular köyünde kedinin yavrusuna *munnak* denilmektedir. DS'de *minnak* biçiminde bulunan sözcüğün anlamı "Kedi yavrusu (İstanbul, Zonguldak)", *mındak* biçiminde bulunan sözcüğün anlamı "Kedi yavrusu (Sinop, Kastamonu) şeklinde verilmektedir. Sözcük, GTS'de yer almamaktadır. Bu sözcüğün, Fransızcadan alıntılanmış olan *mini* ismine getirilen *+k* küçültme ekiyle türetilmiş *minik* sözcüğünden, yine aynı köke getirilen *+Clk* ekiyle türetilmiş *minicik*ten türemiş *minnacık* sözünün anolojisiyle türemiş olabileceği düşünülmektedir: *mini+k* > *minik* > *minnak* > *munnak*. Ayrıca, bebek dilinde (*agulama*, 1-4. ay; *çağıldama*, 4-8. Ay, dönemleri) yaygın olarak görülen ilk seste genellikle dudak ünsüzlerinin (/b/, /m/, /p/) varlığı ve *babıldama* adı verilen ünlü ve ünsüzlerin basit tekrarları (bi-bi-bi, ma-ma-ma) sürecinde (Yapıcı 2004: 7) karşılaşılan ilk hecenin sonundaki ünsüzünün ikizleştirilmesi (*anne*, *babba*, *dedde* vb.) özelliklerinin hem *minnacık* hem de *munnak* örneklerinde görülmesi bu sözcüklerin bebek/çocuk dilinde türemiş olabileceğini düşündürmektedir.

⁵¹ İlk hecedeki ön sıradan /ü/ ünlüsü, art sıradan /u/ ile /ü/ arası bir ses olan /ü/ye dönüşmüştür. Acar (2012: 37), bu sesin yarı kalın, yarı ince yuvarlak, dar, /u/ ile /ü/ arası bir ünlü olduğunu belirterek Kastamonu ağzından *güne* (*güne*), *gürül* (*gürül*), *kürek* (*kürek*) örneklerini vermiştir.

⁵² Kastamonu ağzında *buzacağı* (Acar 2012: 1003).

⁵³ /ğ/ sesi tonlu ve sızıcı bir arka damak ünsüzüdür. Türkiye Türkçesindeki kullanımına bakıldığında bu sesin, yarı ünlü niteliğindeki /i/ye çok yakın /y/ sesi gibi telaffuz edildiği birkaç örnek (*eğmek*, *değnek*, *değme*, *eğlence*) dışında temel işlevinin yanındaki ünlüyü uzatmak olduğu görülmektedir: *ağda* > *a:da*, *ağrı* > *a:rı*, *buğra* > *bu:ra*, *doğru* > *do:ru*, *ağartı* > *a:rtı*, *tuğra* > *tu:ra*, *uğur* > *u:r*, *düğün* > *dü:n* vb. Fonetik laboratuvarında yapılan incelemeler sonucunda, bu örneklerden hareketle, /ğ/ sesinin bağımsız bir ses değerine sahip olmadığı, bu sesin temel görevinin yanındaki ünlüyü uzatmak olduğu ve bu nedenle de harf olmayacağı, yanındaki ünlüyü uzatan bu işarete *grafem* adı verildiği dile getirilmiştir. Bu nedenle, Türkiye Türkçesinde "yumuşak g" olarak adlandırılan ğ harfinin, bilimsel olarak bir harf değil bir *grafem* olduğu belirtilmiştir (Coşkun 2000: 251-260).

Kömüş (*kómüş*⁵⁴)/*manda* yavrusu için kullanılan *malak*⁵⁵ sözcüğü birçok ağızda kullanılmaktadır. DS'de "Buzağı", "Manda yavrusu", "Tavşan yavrusu", "Ayı yavrusu", "Domuz yavrusu" ve GTS'de "Manda yavrusu" şeklinde tanımlanmaktadır. Sözcük *bala* "çocuk"+*k* (küçültme eki) biçiminde tahlil edilmiştir (Eren 1999: 286; Gülensoy 2011: 599).

Sofçular'da köpeğin dişi ve erkek yavrusuna *gövlez*⁵⁶ denilmektedir. Sözcük bu biçimiyle birçok ağızda kullanılmaktadır. DS'de "Kedi yavrusu (Tokat ve köyleri)", "Köpek yavrusu (Bolu, Zonguldak, Kastamonu, Çankırı, Samsun, Ankara, Edirne)" şeklinde tanımlanan sözcük GTS'de yer almamaktadır. Eren (1999: 157), *göbelez* 'köpek yavrusu' sözcüğünün ağızlarda *gövlez*, *gölbez* biçimlerinin de kullanıldığını belirterek Anadolu'da *çocuk* anlamında kullanılan *göbel* ile *göbelez* arasındaki benzerliğin düşündürücü olduğunu, ağızlarda *göbelez* (ve *görbez*) biçimlerinin de 'çocuk' anlamında geçtiğini ve Türkçe *enik* 'köpek yavrusu' adının da 'çocuk' olarak kullanıldığını belirtmiştir.

Doğuran veya doğuracak olan dişi köpek için *gancık* sözcüğü kullanılmaktadır. DS'de, birçok ağızda insan ve hayvan için "dişi" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Eren (1999: 206-207), sözcüğün kökünün belirsiz olduğunu fakat sonundaki ekin eski ve yeni ağızlarda yaygın olarak kullanılan küçültme eki olduğunu ifade ederek sözcüğün kökünün Hint-Avrupa dillerinden (örn. Lat. *canis* "köpek") geldiği yönündeki görüşün yanlış olduğunu belirtmiştir. Gülensoy (2007: 458), sözcüğün kökünün Oğuz ve Kıpçak grubu Türk lehçelerinde yaşayan *kanç*⁵⁷ olduğunu söyleyerek Hint-Avrupa kökenli olmadığını ifade etmiştir.

Tavuğun (*toğuk*) büyümüş, genç dişi yavrusu için kullanılan *ferik* sözcüğü, DS'de "Kümes hayvanlarının civcivlikten çıkmış yavruları, piliç", "Dişi piliç", "Dişi hindi", "Küçük, genç tavuk; piliç", "Dişi keklik", "Yumurtlamaya yeni başlayan tavuk" ve GTS'de "Kümes hayvanlarının civcivlikten çıkmış yavruları, piliç" şeklinde tanımlanmaktadır.

Tavuğun büyümüş erkek yavrusu için kullanılan *horuz*⁵⁸/*horaz* (*horoz*) sözcüğü DS'de *horoz* ve *horaz* biçiminde yer almaktadır. GTS'de *horoz* biçiminde yer alan sözcük "Tavukgillerden, tavuğun erkeği olan kümes hayvanı" şeklinde tanımlanmaktadır. Eren (1999: 180), sözcüğün kökeninin Farsça *horüz* olduğunu belirtmiştir. Ölçünlü dilde *horoz* biçiminde kullanılan bu sözcüğün Sofçular ile birlikte diğer ağızlarda *horuz/horaz* biçiminde olmasının nedeni, Türkçenin çok önemli bir ses özelliği olan yuvarlak geniş /o/ sesinin sadece ilk hecede kullanılabilir olmasıdır.

Yumurtadan yeni çıkmış tavuk yavrularına genel olarak *civciv* denilmektedir. DS'de "Kümes hayvanlarının yavrusu, civciv (Balıkesir, Kütahya, Eskişehir, Kocaeli, Bolu, Giresun)" ve GTS'de *civciv* biçiminde bulunan sözcük "Kümes hayvanlarının yumurtadan yeni çıkmış yavrusu." şeklinde tanımlanmaktadır. Gülensoy (2007: 207), sözcüğü < yansıma: *ci(v)ci(v)* ~ *cu cu* şeklinde tahlil etmiştir.

Sonuç

İnsanın varlığının en temel şartı olan dil; toplumların düşünme, üretme, algılama ve anlamlandırma biçimleri, sosyokültürel, siyasi, coğrafi ve ekonomik yapıları nedeniyle

⁵⁴ İlk hecedeki ön sıradan /ö/ ünlüsü, art sıradan /o/ ile /ö/ arası bir ses olan /ó/ye dönüşmüştür: *kömüş* > *kómüş*.

⁵⁵ Sözcüğün Kastamonu ağızında "ayı yavrusu" anlamında da kullanıldığı görülmektedir (Acar 2012: 1118).

⁵⁶ Kastamonu ağızında *goblez* 'köpek yavrusu' biçiminin de kullanıldığı görülmektedir (Acar 2012: 1072).

⁵⁷ Eski Uygurcada *känç* "1. Genç, civan. 2. Yavru (insan için) 3. Çocuk" (Caferoğlu 1968: 105).

⁵⁸ Kastamonu ağızında *horuz* "horoz" (Acar 2012: 1090).

yapı ve işleyiş açısından farklılıklar gösterir. Bu farklılıkların en önemli kaynağı ise kültürdür. Buna göre dil, kültür açısından ele alındığında hem kültürün üreticisi hem de aktarıcısı konumundadır. Bu nedenle bir kültürün izi en belirgin biçimde o kültürün dilindeki söz varlığı üzerinde sürülebilmektedir.

Coğrafya, tüm etkenleriyle (iklim, bitki örtüsü, yer şekilleri vd.) birlikte insanların yaşam biçimini, buna bağlı olarak ihtiyaçlarını belirler ve ihtiyaçlarını karşılama imkânı sunar. Böylece ortak bir dil etrafından kümelenen insanlar, içinde yaşadıkları coğrafi şartlar temelinde dil aracılığıyla birtakım duygu, düşünce ve davranış örüntüleri ortaya çıkarır. Kültür adı verilen bu örüntüler, kültürün yaşatıcısı olan toplumlar tarafından dile, dille işlendiği için toplumun tüm kültürel yapısını dil verileri üzerinden tespit etmek mümkündür. Dil ile kültürün birbirini var eden, birbirine bağımlı, *eşdeğişir* nitelikte iki olgu olması; yaşanan tüm kültür değişmelerinin de söz varlığında izinin sürülebilmesini sağlar.

Kültürün, dolayısıyla dilin zamana ve yaşam şartlarına göre sürekli değişen ve dönüşen dinamik yapısının söz varlığındaki görünümü art zamanlı olarak da eş zamanlı olarak da belirlenebilmektedir. Bir toplumun eski yaşam biçimi ile yeni yaşam biçimi arasındaki fark art zamanlı bir incelemeyle, aynı zaman diliminde farklı coğrafi şartlarda yaşayan aynı milletin farklı gruplarının yaşam biçimleri arasındaki fark ise eş zamanlı bir incelemeyle tespit edilebilir. Örneğin, Türklerin 11. yüzyılda, Türkistan coğrafyasındaki yaşamlarıyla Anadolu'daki 16. yüzyıldaki yaşamlarına ait bilgilerin bu dönemlerde kaleme alınan eserlerden hareketle belirlenebilmesi mümkündür. Benzer bir inceleme, örneğin 21. yüzyılda Anadolu'nun kırsal bir bölgesinde yaşayan bir toplumun yaşayışı ve bunun kültüre yansımaları ile kentleşme süreci sonrasında büyük şehirlerde yaşayan bir toplumun yaşayışı ve bunun kültüre yansımaları da her iki toplumun söz varlığından hareketle yapılabilir. İşte bu, söz varlığından hareketle yapılan eş zamanlı bir dil ve kültür incelemesidir.

Bu çalışmada, eş zamanlı bir yöntemle Kastamonu ili Araç ilçesine bağlı bulunan Sofçular köyü ağızındaki hayvanlarla ilgili söz varlığı üç başlık altında (*Çıkardıkları Sesler ile İlgili Söz Varlığı, Üreme Eylemleri İle İlgili Söz Varlığı, Yavru Adları İle İlgili Söz Varlığı*) ölçünlü dille (yazı dili, İstanbul Türkçesi) karşılaştırılarak incelenmeye çalışılmıştır.

Çıkardıkları Sesler ile İlgili Söz Varlığı açısından yapılan incelemede; ölçünlü dilde sadece (inek, öküz için) *möle-*, (koyun, koç, kuzu, keçi için) *mele-*, (eşek için) *anır-*, (at için) *kişne-*, (köpek için) *havla-* ve (kedi için) *miyavla-* sözcükleriyle karşılanan eylemler Sofçular köyü ağızında *kişne-*, *homurdan-*, *mêle-*, *iğle-*, *mızıkla-*, *añır-*, *gayukla-*, *mile-*, *güldürde-*, *cokla-*, *bağır-*, *çok-*, *havla-*, *töğkür-* fiilleriyle ifade edildiği görülmüştür.

Bunların içinden ölçünlü dilde kullanılanlar elbette bu hayvanlarla olan ilişkinin şehirlerde de nispeten devam etmesiyle ilgilidir. Örneğin; inek, kuzu, at, köpek, kedi gibi hayvanlarla olan ilişki dereceleri farklı olsa da şehirlerde de devam etmektedir. Bu nedenle, şehirlerde yaygın olarak kullanılan ölçünlü Türkçenin söz varlığında bu tür hayvanların çıkardıkları seslerin dildeki göstergeleri olan fiiller kullanılmaya devam etmektedir. Ancak, *iğle-*, *mızıkla-*, *gayukla-*, *güldürde-*, *çok-*, *cokla-*, *töğkür-* gibi fiillerin ölçünlü Türkçede körelmesi, bu hayvanlarla kurulan bağın gittikçe azaldığını göstermektedir. Bir hayvan türünün olmadığı yaşam biçiminde o hayvanla ilgili söz varlığının yaşamaya devam etmesi mümkün değildir. Şehirlerde doğadan, dolayısıyla da hayvanlardan uzaklaşıldıkça o hayvanlara dair söz varlığının da körelmesi kültürel bir gerçekliktir.

Bu durum kentleşme sürecinin hızı ve yoğunluğuna göre elbette devam etmektedir. Örneğin, günümüzde dahi birçok hayvanın çıkardığı sesin çocuklar tarafından temelde insana ait bir fiil olan *bağır-* ile adlandırılması, Türkçe açısından onlarca fiilin kullanımdan düşerek onların yarattığı kavram boşluğunun insana mahsus bir fiille telafi edildiğini, böylece bu fiillerin ölçünlü dilde işlevsizleşerek köreldiğini göstermektedir. Bu durum da elbette kültür açısından ileri derecede bir kentleşme olgusunu işaret etmektedir.

Üreme Eylemleri ile İlgili Söz Varlığı açısından yapılan incelemede; Sofçular köyü ağzında adlandırmaların hayvanların üreme biçimlerine göre değişiklik gösterdiği görülmektedir. Memeli hayvanların üreme eylemleri o hayvanların yavrularının adlarına isimden fiil yapan +IA yapım eki getirilerek gerçekleştirilirken (ör. *gunna-*, *guzla-*, *potukla*, *yavrula-*) yumurta ile üreyen hayvanların yavrularının yumurtadan çıkışlarını ifade etmek için *yavru adı + çıkar-* yapısından oluşan birleşik fiiller (ör. *vidi çıkar-*, *ibi çıkar-*, *civci çıkar-*) kullanılmaktadır.

Ölçünlü dilde sadece *yavrula-* ya da *doğur-* ve *yumurtla-* fiilleriyle ifade edilen eylem, Sofçular köyü ağzında *gunna-*, *guzla-*, *potukla-*, *vidi çıkar-*, *yavrula-*, *ibi çıkar-*, *bızla-*, *civci çıkar-* fiilleriyle ifade edilmektedir. Ayrıca, ölçünlü dilde hayvanlar için de kullanılan *doğur-* fiilinin Sofçular'da insan dışındaki hiçbir canlı için kullanılmadığı görülmektedir:

Ölçünlü Dil	<i>doğur-, yavrula-</i>				<i>yumurtla-</i>		
Sofçular Köyü Ağzı	<i>gunna-</i>	<i>guzla-</i>	<i>potukla-</i>	<i>yavrula-</i>	<i>vidi çıkar-</i>	<i>ibi çıkar-</i>	<i>civci çıkar-</i>

Tablo 4: Hayvanların Üremeleri ile İlgili Fiillerin Ölçünlü Dildeki ve Sofçular Köyü Ağzındaki Durumu

Tabloda görüldüğü gibi, farklı hayvanların gerçekleştirdiği aynı eylem için Sofçularda dört farklı fiil kullanılırken ölçünlü dilde bu kavram için sadece iki fiil kullanılmaktadır. Bu fiillerden biri insanların gerçekleştirdiği eylemin karşılığı olan *doğur-*, diğeri ise tüm hayvanlar için kullanılan *yavrula-*. Aslında bu iki fiilin varlığı dahi şehirlerde yaşayan insanların hayvanlardan uzaklaşmış olmasına rağmen yine de insanlar ve hayvanlar arasındaki ortak eylemin adını farklı ifade etme ihtiyacı duyduklarını göstermektedir. Ancak bu durumun gittikçe değiştiğini, günümüzde artık hayvanların üremesi için de yaygın bir biçimde *doğur-* fiilinin kullanıldığı görülmektedir. Bu durumun temel nedeni, şehirlerde yaşayan insanların ineğin, koyunun, köpeğin, kazın, hindinin varlık alanlarına çok uzak düşmüş ve örneğin bunların üremelerine de yabancılaşmış olmalarıdır.

Üreme Eylemleri ile İlgili Söz Varlığı açısından bakıldığında, Sofçular köyü ağzında kullanılan *gunna-*, *guzla-*, *potukla-* fiillerinin ölçünlü dilde kullanımdan düşerek onların yarattığı kavram boşluğunun insana mahsus bir fiille (*doğur-*) ve tüm hayvanlar için kullanılan bir fiille (*yavrula-*) telafi edildiği, böylece bu fiillerin ölçünlü dilde işlevsizleşerek köreldiği görülmektedir.

Yavru Adları ile İlgili Söz Varlığı açısından yapılan incelemede; Sofçular köyü ağzında hayvanların yavruları için kullanılan, türe ve cinsiyete göre değişen zengin bir söz varlığı bulunmaktadır. Bu sözcüklerden bir kısmı GTS'de bulunmasına rağmen (ör. *tay*, *kısrak*, *teke*, *oğlak*, *sıpa*, *dana*, *düve*) bu hayvanlarla olan ilişkilerine göre şehirlerde yaşayan insanlar tarafından ölçünlü dilde yaygın olarak sadece "*at*, *ayı*, *keçi*, *domuz*, *eşek*, *kaz*, *kedi*, *köpek yavrusu*" veya "*yavru at*, *ayı*, *keçi*, *domuz*, *eşek*, *kaz*, *kedi*, *köpek*" biçiminde ifade edilmektedir. Bunların içinden koyunun yavrusu olarak *kuzu*, ineğin yavrusu olarak *buzığı*, tavuğun yavrusu olarak *civciv* ölçünlü dilde şehirlerde yaşayan insanlar tarafından

da kullanılmaya devam etmektedir. Bu durum elbette bu hayvanlarla olan ilişkinin şehirlerde de nispeten devam etmesiyle ilgilidir.

Yavru adları açısından bakıldığında, Sofçular köyü ağzında kullanılan *godak, potuk, çepiş, vidi, toklu, ferik, munnak, malak, gövlez* sözcüklerinin ölçünlü dilde kullanımdan düşerek onların yarattığı kavram boşluğunun "... yavrusu" veya "yavru ..." yapılarıyla telafi edildiği, böylece bu sözcüklerin ölçünlü dilde işlevsizleşerek körelendiği görülmektedir.

Sofçular köyü ağzının hayvanlarla ilgili incelenen söz varlığının geneli göz önüne alındığında, hayvan adı olarak *ibi* ve *holduruk*; hayvanların çıkardığı sesin karşılığı fiil olarak *iğle-, mızıkla-, gayukla-, mile-, güldürde-, töğkür-, çok-, cokla-*; hayvanların üreme eylemlerinin adı olarak *gunna-, guzla-, potukla-, vidi çıkar-, guzla, civci çıkar-, bızla-, ibi çıkar-*; hayvanların yavrularının adı olarak *godak, seyis* ("erkek keçi"), *çepiş, erkek, vidi, gövlez, gancık* ("dişi köpek"), *munnak* sözcüklerinin ölçünlü dilde körelerek tamamen kullanımdan düştükleri görülmektedir.

Ayrıca, bu çalışmada Sofçular köyü ağzından derlenen *holduruk* "erkek hindi", *kişne-* "atın bağırır gibi ses çıkarması", *homurdan-* "ayının bağırır gibi ses çıkarması", *gayukla-* "kazın bağırır gibi ses çıkarması", *güldürde-* "erkek hindinin bağırır gibi ses çıkarması", *cokla-* "dişi hindinin bağırır gibi ses çıkarması", *töğkür-* "tilkinin bağırır gibi ses çıkarması", *potukla-* "domuzun yavrulaması", *vidi çıkar-* "kazın yumurtlayarak yavrulaması", *ibi çıkar-* "dişi hindinin yumurtlayarak yavrulaması", *civci çıkar-* "tavuğun yumurtlayarak yavrulaması" sözcükleri DS'de yer almamaktadır. Bu nedenle, yapılan bu derleme ve inceleme Türk dilinin söz varlığına katkı niteliği de taşımaktadır.

Sonuç olarak, aynı zaman diliminde yaşayan iki farklı toplumun dili hayvanlarla ilgili söz varlığı göz önüne alındığında Sofçular köyü ağzında, günümüzde de kullanılmaya devam eden sözcüklerin önemli bir kısmının şehirlerde yaşayan insanlar⁵⁹ tarafından kullanılan ölçünlü dilde, yani İstanbul Türkçesinde işlevsizleşerek kullanımdan düştüğü belirlenmiştir. Bu durum, tarafımızca *kavram körelmesi* olarak adlandırılmıştır.

Kavram körelmesi, anlamca bir olumsuzluk ifade etse de bu kavram "bozulma" olarak değil, bir durumun tespiti amacıyla kullanılmıştır. Her türlü kültür değişimi dili de değiştirir. Buna göre bir "dilsel değişim" aslında zorunlu olarak bozulmayı içerir. "Bütün diller sürekli değişime boyun eğer. Bütün yasayan dillerin, bunları konuşan toplulukların değişik, çok yanlı toplumsal gereksinmelerine yarayan, doğası gereği etkili ve canlı iletişim dizgeleri olduğu düşünülebilir. Bu gereksinimler değiştikçe, bu yeni koşulları karşılamak için diller değişme eğiliminde olacaklardır." (Lyons 1983: 47). Önemli olan değişimin farklı açılardan değerlendirilebilmesidir. Örneğin hayvancılıkla ilgili söz varlığının körelmesine neden olan kentleşme süreci, aynı zamanda bilim, teknoloji, sanayi, ekonomi, sanat vb. birçok açıdan çok zengin bir söz varlığını dile kazandırmıştır. Dolayısıyla, *kavram körelmesi* toplumsal değişimin kültürel değişime dönüştüğü bir süreçteki anlık bir fotoğraf olarak değerlendirilmelidir.

Kısaltmalar

GTS: Güncel Türkçe Sözlük; **DS:** Derleme Türkçe Sözlüğü; **TSK:** Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler (Prof. Dr. Hamza Zülfiyar)

⁵⁹ Bu gruba Sofçular köyünde doğup şehirlere yerleşenler de dâhildir.

Çeviriyazı (Transkripsiyon) İşaretleri

ā	: Uzun a
ä	: Açık e
ē	: Uzun e
ñ	: Geniz n'si
ó	: /o/ ile /ö/ arası ses
ı	: Kısa i
ķ	: Art damak k'si
ġ	: Art damak g'si
ú	: /u/ ile /ü/ arası ses
:	: Önüne geldiği sesin uzunluğunu gösterir (u: uzun u vb.)

KAYNAKÇA

- ACAR, E. (2012). *Kastamonu ve Yöresi Ağızları*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- AKAR, A. (2018). "Bir Söz Ölümü Türü: Kavram Alanı Boşalması". *Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu (USBS 2018) Tam Metin Kitabı* (hzl. Oğuz Mustafa Köprülü). Nevşehir: 15-21.
- AKAR, A. (2019). "Hayat > Zihin > Dil İlişkileri Açısından Türkçe Kelimeler". *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*. (ed. Ferruh Ağca-Adem Koç). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları: 36-40.
- AKSAN, D. (1995a). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AKSAN, D. (1995b). "Kentleşme ve Dile Yansıması". *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*. Ankara: Bizim Büro Basımevi: 11-14.
- AKSAN, D. (2008). *Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü: Temel Kavramlar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- AKSAN, D. (2017). *Genel Dilbilime Giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- BAŞKAN, Ö. (2003). *Lengüistik Metodu*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- BOZKAPLAN, Ş. A. (2007), "Kutadgu Bilig'deki Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme". *Turkish Studies*. II/4: 1111-1118.
- CAFEROĞLU, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CEYLAN, E. (1997). *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- COŞKUN, V. (2000). "Türkiye ve Özbek Türkçelerinde ğ". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. 9: 251-260.
- DEMİR, N. (2009). "Ağız Dokümantasyonu Niçin Gereklidir?". *Türkiye Türkçesi Ağızları Çalıştayı Bildirileri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 183-192.

- DEMİRCİ, K. (2017). "Derleme Sözlüğü'ne Osmaniye, Düziçi Ağzından Katkılar-1". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. VI/3: 1360-1383.
- DEVELİ, H. (2008). *Dil Doktoru*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- DİLAÇAR, A. (1957), "Türk Lehçelerinin Meydana Gelişinde Genel Temayüllerin Koyulaşması ve Körlenmesi". Ankara: TDAYD-BELLETEREN, TDK Yayınları.
- Divanü Lûgat-it-Türk Dizini* (1972). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DURANTI, A. (2019). *Dilbilimsel Antropoloji*. (çev. Mehmet Gürlek-Anna Golynskaia). İstanbul: Kesit Yayınları.
- EREN, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- ERKMAN-AKERSON, F. (2005). *Göstergebilimine Giriş*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- ES, M. - H. ATEŞ. (2004). "Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 48: 205-248.
- GÖKBERK, M. (2011). *Değişen Dünya Değişen Dil*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- GÜLENSOY, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜLSEVİN, G. (1994). "Göktürk Anıtları İle Yaşayan Üç Lehçemizin (Halaç Çuvaş ve Saha/Yakut) Tarihî İlgî Düzeni". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 38 (1990): 55-64.
- GÜVENÇ, B. (2011). *Kültür ve İnsan*. İstanbul: Boyut Yayınları.
- HUNUTLU, Ü. (2018). "Türkçede k- > g- ve t- > d- Tonlulaşması Üzerine Düşünceler". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 63: 161-186.
- İMER, K. (1990). *Dil ve Toplum*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- İMER, K. vd. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- İMER, K. (2018). "Toplum Dil Biliminin Kimi Kavramlarına Kuramsal Bir Bakış ve Dil Türleri". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. XXXI: 1-2.
- KARAAĞAÇ, G. (2002). *Dil, Tarih ve İnsan*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAAĞAÇ, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARATAŞ, M. (2013). *Türk Dilinde Yanış (Motif) Adları -Anadolu Sahası-*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları.
- KARATAŞ, M. (2019). *Her Yönüyle Türk Dili*. Kayseri: Kimlik Yayınları.
- KARADOĞAN, A. (2001). *Anadolu'yu Türkleştirenlerin İsimleri (Kitâb-ı Cihân-nümâ'da Geçen Özel İsimler Üzerine Bir Deneme)*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- KAYA, M. (2017). "Kulun Sözcüğü ve Kuluncak Köyü'nün Ad Menşesine Tarihsel Bir Bakış". *Trakya University Journal of Social Science*. XIX/2: 203-216.
- KELEŞ, R. (1995). "Kentleşme ve Türkçe". *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*. VI: 1-5.
- KIRAN, Z. - A. KIRAN (2010). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- KOCAMAN, A. (1995). "Kentleşme ve Dil". *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*. VI: 20-22.

- KORKMAZ, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- LYONS, J. (1983). *Kuramsal Dilbilime Giriş*. (çev. Ahmet Kocaman). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZEK, F. (2015/1). "+Ak ve +(I)k Eklerinin Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme". *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. XVI/28: 57-67.
- ÖZYAŞAMIŞ ŞAKAR, S. (2018). "Eski Türkiye Türkçesinde Küçültme, Sevgi, Şefkat ve Acıma İşlevli Ekler". *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. VII/16: 19-30.
- SAPIR, E. (1949b). "The Status of Linguistics as a Science". *Berkeley and Los Angeles: University of California Press*. V/4: 207-214.
- SAUSSURE, F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. (çev. Berke Vardar). İstanbul: Multilingual.
- TEKİN, T. (1988). "Türkçe /ş/ Çuvaşça /s/ ve Moğolca /ç/". Ankara: TDAY-Belleten: 71-75.
- TEKİN, T. (1995). "Kentleşme ve Türkçe". *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*. 6: 6-10.
- TEKİN, T.-E.YILMAZ. (2003). *Makaleler: Altayistik. Vol. 5*. Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- TEKİN, T. (2003). *Makaleler I. Altayistik*. (hzl. Emine Yılmaz-Nurettin Demir). Ankara: Grafiker Yayınları.
- TEKİN, T.-M. ÖLMEZ. (1999). *Türk Dilleri, Giriş*. İstanbul: Simurg.
- TOR, G. (2011). "Anadolu Ağızlarında Yavru Adları". 38. *ICANAS, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*. IV: 1749- 1829.
- TURHAN, M. (1972). *Kültür Değişmeleri*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- WHORF, B. L. (1956c). *Linguistics as an Exact Science*. Languages, Thought and Realty: Select Writings of Benjamin Lee Whorf, Cambridge, MA: MIT Press.
- YAPICI, Ş. (2004). "Çocukta Dil Gelişimi". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. I/1: 1-17.
- YILDIZ, H. (2012). "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Zetasizm/Rotasizm Meselesinin İzleri". *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. I/10: 263-323.
- YILMAZ, E. (2002). "Çuvaşlar ve Çuvaşça". *Türkler Ansiklopedisi*. 20: 112-117.
- YÖRÜKÂN, A. (2006). *Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri*. (hzl. Turhan Yörükân). Ankara: Nobel Yayınları.
- YURTESER, S. T. - S. ERDİ (2007). *Dîvânü Lugâti't-Türk*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

İnternet Kaynakları

Derleme Türkçe Sözlüğü (Erişim Tarihi: 01.10.2019-01.04.2020)

<https://sozluk.gov.tr/>

Güncel Türkçe Sözlük. (Erişim Tarihi: 01.10.2019-01.04.2020)

<https://sozluk.gov.tr/>

<https://tr.pinterest.com/pin/738942251329400127/>

Kentleşme ve Çevre Politikaları (2015). "Türkiye'de Kentleşme". (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

<https://erayaktepe.wixsite.com/kentcevre/about1-c122p>

T.C. Araç Belediye Başkanlığı. "Tarihçemiz". (Erişim Tarihi: 22.04.2020).

<http://www.arac.bel.tr/content/tarihce-106>

